

A KIÉ A FÖLD, AZÉ AZ ORSZÁG

Motto: „HAZA CSAK EGY LEHET.”

ÍRTA :
PORSZEM.

BUDAPEST,
HORNÝÁNSZKY V. CS. ÉS KIR. UDV. KÖNYVNYOMDÁJA
1908.

ELŐSZÓ.

Lázás izgatottság tünetei láthatók a magyar gazdaságtársadalom és általában a földmivelő nép körében. Ezt a lázas izgatottságot, annak hatását az ország minden részén, a népesség minden rétegében föl lehet lelteni és czéltudatos kutatással bizonyos irányban a szervi bajokra, a terjedő betegségekre is rá lehet találni. Manapság ugyanis már, nemcsak azt a bizonyos fokú elégedetlenséget lehet észlelni, a mely a mezőgazdaság ölében a földmiveléssel foglalkozó néptengerben mutatkozik, hanem olyan lappangó bajt is, a mely felforgatni, megzavarni törekszik gazdasági rendünket és a régi patriarkális jó viszonyt a munkaadó és a munkás között, a mely jó viszony pedig, valaha oly lélekemelő módon nyilatkozott meg hazánk népén.

Mindenesetre szomorú, hogy rövid néhány évtized alatt ennyire megromlottak gazdasági viszonyaink; a mezőgazdasági válság, a tengerentúli verseny sikeres térfoglalása nehezítették meg a helyzetet annyira, hogy a magyar mezőgazdasági népesség két eleme: a munkaadó és a munkás, az új viszonyok közé nem tudtak úgy beleilleszkedni, hogy a súlyosbodott állapottal szemben meg tudnák állani a helyet. És itt, bármennyire fájdalmas az önvallomás: kétségbeejtő az a sok mulasztás, a mely a lefolyt évtizedeket jellemzi; a fokozódó bajokkal, a melyek pedig orvoslásért oly sokszor kiáltottak, édes-keveset törődtek, most pedig, midőn már a tizenkettedik óra ütése közelg, a mikor már körmünkre ég a sok gazdasági és nemzetiségi baj: kormány és társa-

dalom *egyszeriben* nem is képesek helyrehozni a mulasztásokat, bár a jóakarat államférfiaink és hazafias társadalmunk részéről egyaránt megvan.

Magyarországon is, mint minden mezőgazdasági államban, az életet adó föld alapja a gazdasági boldogulásnak; ha tehát bajról van szó, annak okait szinte már az első pillanatban a földbirtokok körül kell keresnünk, mert az egész gazdasági életnek a gyökere leginkább a földbirtokokban sarjadzik.

Az egészségtelenné változott birtokviszonyainkkal, gazdasági bajaink legfőbbikével áll összefüggésben jóformán minden bajunk, így az idegenek terjeszkedése és a tulzó nemzeti-ségi agitátorok leplezetlen hazaellenes akciója, továbbá a nagymértékű kivándorlás és természetesen ennek nyomán a munkáskéz hiánya is, a mely már állami létünket is meggyengíteni könnyen alkalmas lehet.

Mindebből pedig a tanulság: változtatni kell gazdasági rendszerünkön és különösen nemzeti és birtokpolitikánkon, hogy az ország hazafias népe ismét visszanyerje erkölcsi és anyagi fensőbbiségét, politikai hatalmát, munkakedvét, életerejét és szeretetét hazájához. Ezt meg kell cselekedni, ha megelégedést, boldogságot óhajtunk ismét látni, különben pedig szegényedésünket és politikai erkölcsi süllyedésünket föl nem tartóztatjuk, sőt azt megalapozzuk és a vége az lehet, hogy a csaknem chronikussá váló kivándorlás által népünk megfogyatkozásával, még esetleg Irország szomorú esetére is juthatunk.

* * *

Kérem a t. olvasót, vegye szívesen kezébe igénytelen kis munkámat.

Lehet, hogy azon komoly megfigyelés alapján keletkezett elveim, a melyeket, mint a jövőben talán követendő nemzetgazdasági eljárás vezérfonalait kifejezésre juttatni kívántam, nem mindenkinek nyerik meg tetszését, jóllehet,

ha ezt elérném — őszintén meg kell vallanom — reám nézve ez, az elismerés egyik legszebb formája volna.

Szolgáljon azonban mentségemül az a körülmény, hogy igénytelen munkám megírásában mindenekfölött az a mély és igaz hála vezetett, a melylyel szülőföldemen s annak minden porszemén csüggök.

Budapesten, 1908. évi május hava.

SZERZŐ.

I. Földbirtokviszonyok, birtokmegoszlás.

Az a gazdasági válság, a mely a nyolczvanas évek elején Európaszerte jelentkezett és a magyar mezőgazdaságot is mintegy megrendítette, — egyuttal előtérbe tolta hazánk mezőgazdasági helyzetének egy nagy betegségét a földbirtokok megoszlásának egészségtelen voltát.

A mezőgazdaság válsága — bár elsősorban természetesen a gazdára súlyosodott, — szembetűnő módon mégsem a gazdaosztályt sújtotta, hanem inkább a mezőgazdasági munkásnépet és a hozzá közelálló kis parasztbirtokososztályt.

Az európai mezőgazdasági nagy válsággal körülbelül egyidőben jelentkezett a kivándorlási láz, a mely eleinte (a hetvenes évek végén) Magyarországon csak a felvidékről szedte áldozatait, utóbb azonban, — bár előbb lassabban s mintegy tíz év óta nagyobb mértékben — elterjedt az egész országban. És a míg kezdetben csak a teljesen birtoktalanokat csábította Amerikába az új hazába, később mintegy lépésről-lépésre, hódítani kezdett a kisbirtokokkal bíró parasztok között s egész addig jutott már, hogy a kivándorlás tulzás nélkül nemzeti veszedelemnek tekinthető.

A kivándorlás állandó és kezdetben szinte érthetetlen fokozódása, a mely a kisbirtokosok és a paraszt-munkás elégedetlensége következtében ijesztően mutatkozik: már több mint két évtized előtt megragadta a figyelmemet.

Kutatásaim nyomán jöttem reá arra a tudatra, hogy a kivándorlásnak és az elégedetlenségnek legfőbb oka az, hogy jóformán Európaszerte földéhes a paraszt kisgazda és még inkább a kisbirtokos-napszámos, az a munkás, a ki földecskéjének megművelése mellett másfelé is keres kezemunkája

által megélhetést biztosító mellékjövedelmet; de reá jöttem arra a biztos tudatra is, hogy földéhes az a munkás is, a kinek csak házacskája van, földet azonban venni nem bír, s állandóan kisbérlet után futkos.

* * *

Birtokviszonyaink már hosszabb idő óta azt mutatják, hogy a kisebb birtokok egyrésze a súlyosbodott gazdasági helyzetnél fogva, a szabad, tehát nem a kötött örökösödés következtében folyó földosztások által folyton kisebb és kisebb részekre osztódik; szétforgácsolt szalagterületek képződtek már nem csak a felvidéki és általában a hegyvidéki részeken, hanem azon a fajtiszta sík magyar földön is, a hol valamikor a kisbirtokos még büszke önérzettel hangoztatta polgári hivatását.

A népesség szaporodása — bár ebben a tekintetben sajnos már visszaesések láthatók, — hozzájárult a birtokaprozódáshoz és mivel a földszerzési állapotok a fölszaporodott lakosság következtében kevésbé kedvezőek, nehezebb körülmények között élő népünk egy része faluhelyét, szülőházát a szükség okozta körülményeknél fogva mind könnyebben itt hagyja.

A megdrágult földek nehezebb szerzési viszonyai miatt, mindinkább képződnek néprajok, a melyek más helyen keresnek boldogulást, és mert sokszor találnak is, a kívándorlás csáberejére nem nagyon kell támaszkodniok, még a kívándorlási ügynököknek sem, a kik év-év után nagyon bőven aratnak.

Örökösödési törvényünk sokban hozzájárult ahhoz, hogy birtokrendszerünk egészségtelen irányban fejlődött; parasztbirtokosaink közül a legtöbben alig nevezhetők már kisbirtokosoknak, mert birtokaik törpegazdaságokká váltak, többnyire több helyütt szalagokban fekvő birtokrészeik, gazdaságos művelésre, állattenyésztés fejlesztésére nem alkalmasak s legfeljebb csak kertiművelésre, a melyhez pedig

kisgazdáink még nem szoktak, s bizonyára nagy idő fog lefolyni, hogy csak részben erre reá szoktathatók is legyenek. Tehát a magyar birtokososztályok között, a parasztbirtokos osztály, bár az utóbbi időben érdekében elég sok történt, birtokterületével még sem áll azon a szintvonalon, a melyen valaha állott és a melyre kell, hogy ismét eljusson, mert e nélkül nem is képzelhető helyes birtokpolitika a túlsúlyban parasztlakott országban, olyan par excellence mezőgazdasági államban, a hol az ország vagyoni állapotában az összes jövedelem 80%-át a föld nyújtja.

*
*
*

Nincs mit tagadni, a paraszt-kisbirtokosok nagy részének még föld kell, nyújtunk tehát módot arra, hogy vágyaik teljesüljenek; szeretettel és jóakarattal hála Isten teremthető még számukra annyi föld, amennyi részükre éppen elegendő. Földünk bőven van, a baj csak az, hogy az rozsoszul oszlik meg. Az ország földterületéből a kisebb gazdaságokra, a melyek pedig az összes gazdaságokhoz viszonyítva 99%-ra rúgnak, csak mintegy 39·5%-nyi területrészt esik, holott pedig az egészben 1%-ot kitevő többi gazdaságokra a kötött birtokok hozzászámításával jut körülbelül 60·5% föld, vagyis míg a kisgazdák illetve a 100 kat. holdon aluli birtokosok az ország összes területéből 19·37 millió kat. holdnyi területet nevezhetnek a magukénak, a 100 kat. holdon felüli birtokosokra és a kötött forgalmú birtokokra jut összesen 29·7 millió kat. hold.

Ebben a néhány számadatban domborodik ki a magyar birtokmegosztás egészségtelen fejlődése; ez a néhány adat mutatja, hogy mennyire szükségét érzik Magyarországnak földmivelői a birtokpolitika új irányának, a mely a terjeszkedésnek számukra eddig zárva tartott utait legalább részben megnyissa, s az emelt gátak egy részét elsöpörje és vezesse az országot a gazdasági és nemzeti boldogulás felé, a mi hazánk minden hű fiának szívvel-lélekkel óhajtott vágyát képezi.

Ha tehát ismét öntudattá lesz, hogy a magyar nemzetet csak egyedül a magyar nép boldogíthatja és különösen, ha a fajmagyar nép érdekében mindenfelől megnyílnak azok a zsilípek is, a melyek ma még mintegy visszatartják a csatornák vizeit, és a magyar nép zöme a parasztság, államférfiaink jóakaró közreműködése mellett hozzájuthat az általa oly annyira bálványozott hazai föld olyan részéhez, a mely életcéljának megfelel, ha tehát a jóformán birtoktalan, illetve a törpe kisbirtokos, a ki oly nagyon éhes a földre, tulajdonul szerezhet magának annyi röögöt, hogy annak használata és haszonélvezetével arczán a megelégedés is visszatükröződik: akkor bizonyára jobbra változnak majd a viszonyok is. De akkor talán el is tűnnek azok a gondterhes állapotok a melyek alatt ma jóformán roskadozik az egész ország.

* * *

Kutatásaim eredményeként kitűnt, hogy a kötött birtokok arányosodása, az egyéni birtokosok területével szemben túl kedvező. Megjegyzem különben, hogy az egyéni birtokok területébe a hitbizományokat is befoglaltam.

Íme az adatok:

	1880—1885 ben	1895—1900-ban.
	k a t. h o l d = 100%	
a) egyéni birtokok összes területe a hitbizományokkal együtt:		
100 kat. holdon aluli birtokok	18.396,229 = 37·5%	19.371,090 = 39·5%
100 kat. holdon felüli birtokok	15.371,492 = 31·2%	15.415,715 = 31·4%
Összesen . . .	33.767,721 = 68·7%	34.786,805 = 70·9%
ehhez:		
b) jogi személyi birtokok (a hitbizományok nélkül) . .	15.301,078 = 31·3%	14.277,341 = 29·1%
Országos főösszeg	49.068,799 = 100%	49.064,146 = 100%

A 100 kat. holdon aluli birtokok, tehát a kisebb vagyis az ugynevezett paraszti birtokok területe, a nehezen hozzáférhető nagyobb birtokok egyrészének megvásárlása és az állam által bárha kicsiny alapon folytatott, de mindenesetre cél és tervszerű birtok-parcellázás és telepítés, továbbá a magán bir-

tok-parcellázás által nyert birtokokkal, körülbelül 20 év alatt mintegy 1 millió kat. holddal = 5·4%-kal növekedett; hogy ez a látható és eléggé örvendetes birtokátruházás még sem volt elegendő és egyáltalában nem elégítette ki a kisgazdákat, elég legyen utalni a nagyarányú kivándorlásra és a magánparcellázás körül észlelhető óriási földárakra. Itt látszik meg egész valóságában, hogy bár egyes parcellázók méregdrága pénzért bocsátják áruba földjüket, a kereslet eziránt olyan nagy, hogy jót, ilyen parcellázástól aligha várhatunk.

A központi statisztikai hivatal birtokterületi adatai, a mely adatok 1895-ről nyújtanak tájékozást, a tulajdon birtokterületet a 100 kat. holdon aluli birtokosok szempontjából szintén kedvezőtlennek tüntetik fel; igaz, hogy a központi statisztikai hivatal a 100 kat. holdon aluli birtokosok birtokterületét különböző kategóriákkal mutatta ki, megkülönböztetvén a tulajdon birtokot a haszonélvezeti és a haszonbéres és végül a különböző, vagyis vegyes jellegű birtokterületektől, a melyek összesítésével a 100 kat. holdon aluli birtokterület körülbelül fedi az általam nyújtott és a birtokkataszterből merített 100 kat. holdon aluli birtokosok területi összegét.

A gazdasági jellegekhez képest csoportosított s közzétett hivatalos adatok szerint volt a birtokterületi állapot 1895-ben:

a) 100 kat. holdon aluli	tulajdonbirtokterület	15.724,090 = 32·0%
	haszonélvezeti terület*)	308,478 = 0·6%
	haszonbéres terület*)	386,910 = 0·8%
	vegyes jellegű terület*)	2.872,636 = 5·9%
	Összesen	19.292,114 = 39·3%
b) 100 kat. holdon felüli	tulajdonbirtokterület	9.387,385 = 19·2%
	haszonélvezeti terület*)	1.677,306 = 3·4%
	haszonbéres terület*)	3.052,803 = 6·2%
	vegyes jellegű terület*)	3.447,675 = 7·0%
	Összesen	17.565,169 = 35·8%
	Együtt	36.857,283 = 75·1%
*) Maradt leginkább jogi személyi birtokkategóriákra, természetesen csak megközelítőleg		
	12.206,863 = 24·9%	
	Főösszeg	49.064,146 = 100%

A szabad forgalmú birtokterületek kiegészítéseül, mint-hogy a szabad forgalmú birtokok területi összege 32·41 millió kat. hold, vagyis az összes 49·06 millió kat. holdhoz viszonyítva 66%, a kötött forgalmú birtokokra 34%, illetve 16·65 millió kat. hold jut. A kötött forgalmú birtokok területe megoszlik és pedig a hitbizományok területének külön feltüntetésével mivelési ágak szerint:

	1901-ben	
	hitbizomány :	más jogi személyi birtokterület :
	k a t. h o l d.	
Szántóföld	662,859 = 28·2%	1.566,812 = 10·9%
Kert	6,730 = 0·3%	47,377 = 0·4%
Rét	189,269 = 8·1%	539,290 = 3·8%
Szőlő	2,062 = 0·1%	10,222 = 0·1%
Legelő	294,562 = 12·5%	3.356,409 = 23·5%
Erdő	1.020,804 = 43·4%	7.421,153 = 52·0%
Nádas	15,823 = 0·6%	34,026 = 0·2%
Adómentes és terméketlen .	161,101 = 6·8%	1,302,069 = 9·1%
Összesen	2.353.210 = 100%	14.277,358 = 100%

A kötött birtokok tulajdon területe megoszlik:

a) Kincstári birtok	2.510,454 kat. hold = 15·1%
b) Alapítványi és közalapítványi, vallás stb. .	327,480 " " = 2·0%
c) Egyházi és iskolai birtok	2.369,453 " " = 14·2%
d) Községi birtok	4.942,122 " " = 29·7%
e) Közbirtokossági birtok	3.696,525 " " = 22·2%
f) Egyleti, társulati, vasúti stb. birtok . . .	431,324 " " = 2·6%
g) Hitbizományi.	2.353,210 " " = 14·2%
Összesen	16.630,568 kat. hold = 100%

Már az itt feltüntetett adatok, de ezen felül a később feltüntetendő latifundiális szabadforgalmú nagybirtokok adatai is mintegy ujjmutatással jelzik azt, hogy a parasztgazdaságokat, ha azokat a további felaprózódástól megakarjuk óvni, miként kell támogatni; továbbá jelzik azt is, hogy a parasztgazdaságok megerősítésére miként kell törekedni, vagyis azt az irányt is mutatják, hogy mely birtokok volnának azok, a melyek a parasztgazdaságok fejlesztésére nézve a legalkalmasabbak lennének.

Mindezt természetesen okos és céltudatos birtokpolitikával kellene eszközölni, mert egyszerre minden átmenet

nélkül átugrani a régi tradíciókon alapuló birtokrendszeren, az egyszerűen a fejetetejére állított gazdasági birtokpolitika lenne.

A helyes nemzeti előretörekvés a sok közül ma leginkább az, hogy a földéhes nép éhsége földdel csillapíttassék; hogy az a paraszt, a ki földet keres, minden nagyobb utánjárás és megterhelés nélkül, viszonyainknak megfelelő áron, ahhoz a kis földhöz hozzá is férhessen, a melyből existenciát meríthet és a melynek használatával boldogulását is föltalálhatja.

Ennek a birtok tulajdon-átváltozási, illetve átruházási folyamatnak azonban csakis és egyedül az állam, illetve a kormány kezén keresztül szabad lefolynia, mert tudjuk azt, hogy különösen az utóbbi idők folyamán, mit értünk el a magán birtok-parcellázással, a mely jobbra csak a spekulációnak szolgált és a különben sem egészséges úton haladó kisbirtokos helyzetét még jobban rontani alkalmas volt.

Egyedül a kormány gondos kezére van szükség, hogy az eladásra önként ajánlkozó s megváltható kötött és nagy birtokok, parasztnépünk földéhségének kielégítése szempontjából, parcellázásra és telepítésre fölhasználhatók legyenek.

Parcellázni és telepíteni kell, de csak állami támogatással, hogy az ország különböző érdeke és különösen a fajmagyarság érdeke minden tekintetben védelmet és erősítést nyerhessen. Ha tervszerűen, illetve ha az országos érdekeknek megfelelően folyik a parcellázás és a telepítés, akkor egyúttal magyar nemzeti missiót is teljesítünk. A mostani magántelepítésnél, illetve parcellázásnál ki merné azt állítani, hogy az nemzeti érdekű és hogy vele államiságunk megerősítésének a problémája forog szóban?! Ha ennek egészben nem is az ellenkezője az a szempont, a mely hajtja a spekulációt parcellázásra, a hol az érdek egyes-egyedül a nagy haszon, tekintet nélkül azokra a következményekre, a melyek a parcellázás körül a vevők rovására mutatkoznak: akkor sem lehet helyeselni a magán-parcellázást, mert a nép olyan terhet vesz a vállára sokszor

a kényszerhelyzetből *akarva* is, a melynek azután nem képes megfelelni, sőt idők múltán éppen e miatt tönkre is megy.

Ámde a spekuláció nem vet számot a jövővel, éppen úgy mint különösen nem hazánk közérdekével, és csak a mutatkozó nagy arányú földéhséggel, a mely parasztjaink körében észlelhető, van eltelve s ebből természetesen vagyont is gyűjt, pedig hát elsősorban is tekintetbe kellett volna vennie népesedési elhelyezkedésünk irányát és magyarságunk megerősítésének szükségességét.

Azonfelül, hogy a parcellázásban résztvevők nagy terheket vesznek magukra, — a melyeknek, a mint már említve lőn, sokszor alig is tudnak megfelelni, különösen ha egy-két esztendő termése balul üt ki, — a baj ennél a műveletnél még az is, hogy csakis a jobb módúak juthatnak a parcellázás „előnyeihez“; tehát ilyen irányu parcellázás a kisbirtokosok helyzetét még az eddiginél is elviselhetetlenebbé teszi. A fölparcellázott területrésznek ugyanis, a mely azelőtt egy tag volt, a szegényebbek legalább munkájukat bérbe adhatták, tehát azon kereshettek is, a mint azonban az szétesztódott, már a napszámkeresetet is lehetetlenné tette.

Állami parcellázás esetén ilyesmi semmiesetre se fordulhatna elő; bizonyos ugyanis az, hogy a kormány tekintettel volna nem csak a jobb módú parasztokra, hanem a szegényebbek helyzetére is, a kik ép úgy földéhesek mint a gazdagabb parasztok.

* * *

Elégtelenek, szétszórtak a kisbirtokok éppen azok kezén, a kik leginkább nagybirtokokkal vannak körülvéve; — később számokkal is láthatóvá tesszük, hol mutatkozik leginkább szükség parcellázásra és telepítésre, hogy azok az anomáliák, a melyek a kis és a latifundiális birtokok között mutatkoznak, minél jobban feltűnhessenek. Olyan vidékeink vannak már, a hol a paraszti földek fölaprózó-

dása miatt teljesen beteg mindennemű kategóriájú birtok-területünk.

Egészségtelen már a birtok-csereforgalom is; és a sűrű birtok-csereforgalom mellett a legszomorúbb az, hogy már számos parasztbirtok az idegenből idetelepedettek kezére ment át. Idegenből jött nép is lett nálunk földbirtokossá, a régi történelmi hírnevű nemesi kis és nagy kuriák számos esetben épp úgy átmentek idegen kézre, mint a parasztok kisbirtokai, a kik pedig éppen, mert földéhség miatt szenvednek, sok esetben azért adtak túl elégtelen birtokaikon, mert azokban életfentartásuk, családjuk nagy száma által bizonytalanná vált.

Nem volt tehát eddig elegendő a parasztok érdekében folytatott magán birtokparcellázás — noha láttuk, hogy az, nagyobb részben minő értékű volt a földéhes parasztnál.

Az 1848-ra következő időszakok után a lakosság tetemesen felszaporodott és ezzel bekövetkezett az, hogy a kisbirtokok nagyon felaprózódtak, a földek pedig erősen megdrágultak, bár a szegényedés nyomai éppen ott mutatkoznak a legjobban, a hol a nép földéhsége a legjobban szembeötlő.

A kisparaszti birtokok földárai egyes vidékeinken annyira horribilisak, hogy sok esetben fölülmulják a francia, belga, hollandi és németországi földárakat is. Nem tartoznak ugyanis a ritkaságok közé a 2000—3000 koronás földárak, noha ugyanazon vidékeken az uradalmi birtokok átlagos földárai alig ütik meg felét, sőt néhol egy harmadát ennek az összegnek.

Ebből a nagy földárkülönbözetből szintén csak a földéhségre lehet következtetni, amely éppen legjobban kisbirtokosainknál mutatkozik. Mert hiszen ki tudná azt állítani, hogy az a 2000—3000 koronás föld, a hol bizony még mindig csak a szemtermelés, ritkábban pedig a kerti vetemények termelése az irányadó, megadja a beléfectetett tőke kamatait, a reá nehezedő terhek levonásával!

A földéhség a lakosságunk fölszaporodásával járó föld felaprózódásából következett; a földárak emelkedése pedig a

földéhségből és így igazolását nyerjük annak, hogy ott a hol a földéhség bekövetkezett, a lakosság is másképen fejlődik, mint 25—30 év előtt. Húsz év alatt a kisbirtokok földárai országos átlagban legalább is 100%-kal emelkedtek, de a kisbirtokú haszonbérek emelkedése sem volt kisebb; a mi annál inkább jellemző, mert ugyanezen időben a latifundiális birtokok árai körül alig észlelhető 20—30%-nyi áremelkedés! Tehát a kisbirtokosok földjének jóval jelentékenyebb értéknövekedése itt is csak a földéhséget igazolja; de igazolja még azt is, hogy a szaporodó magánparcellázás mellett is folyton drágul a föld.

Rövid esztendők folyamán az ország különböző részeiben több nagybirtok és még több középirtok aprózódott fel; a kötött természetű jogi személyi birtokok közül is több területrészt adott kisbirtokoknak és az ország nagy részében állandóan egyebet se hallunk mint azt, hogy az eddigi földmozgósítás, illetve parcellázás egyre kevés.

A mostani időszakot megelőzik az állami- és részben a régebbi reális értékű magántelepítések és parcellázások; ezek — és ez kétségtelen — emelték a szabadforgalmú birtokok birtokkategoriaiát és javítottak is az érdekelték helyzetén.

Mindez azonban igen kevés volt, mert a 100 kat. holdon aluli kisbirtokosok az ország összes földterületének alig több mint $\frac{1}{3}$ -ad részét bírják, szemben a többi birtokosok területével. Ez a körülmény folytatólag is csak az egészségtelen birtokmegosztást mutatja; — és mintegy föltétlenül kívánatosá teszi birtok és örökösödési rendszerünk megváltoztatását, továbbá a parcellázás és telepítés helyesebb alapra való fektetését.

Társadalmi hozzájárulással az államnak jut az a feladat mindezt rendezni; földben nincsen hiány, mert hiszen lépten-nyomon kínálja magát a közép- és nagybirtok a kicsiny birtokoknak az erősítésére. De e tekintetben elég utalni arra is, hogy a jogi személyi birtokok területe is több mint 16·6 millió kat hold, a mely terü-

letből semmi sem volna könnyebb, akár birtokeltolással, mint azt bold. *Beksics Gusztáv* oly odaadással hangoztatta, ¹⁾ akár pedig kis- és középirtok-bérletekkel, 4—5 millió kat. holdnak a közforgalomba való hozatala. Természetesen nemzeti egységünk fejlesztése és megerősítése szempontjából ezt a kötött földet is csak a földéhes magyar paraszt néppel kellene elárasztani.

Munkám folyamán az a szempont lebegett legjobban előttem, hogy az alföldi és a dunántúli részeken, de általában az egész országban a paraszti birtokok milyen állapotban vannak, csökkennek-e illetve erősödtek-e és milyen mértékben, figyelembe véve természetesen a nép sűrűségét és a birtok-csereforgalmat. Mert bizonyos az, hogy a lakosság számarányának növekedése, vagy csökkenése fokmérője is az ország gazdasági és földbirtok helyzetének; a földek (birtokok) árát sok esetben, a mint ezt már hangoztattam, a jólét, gyakran azonban a kényszerhelyzet is, különösen ha nincs elegendő mobil-ingatlan, emeli és viszont csökkenti, ha t. i. a vidék népe kivándorol.

Magyarországon, a hol annyira különbözőek a helyi viszonyok, a szerint t. i. milyen vidékről és milyen fajnépről van szó, különösen birtokmegoszlás tekintetében, igen nagy különbségeket találunk. Vannak ugyanis vidékeink, a hol akár mértföldekre, sőt egész járásokra kiterjedőleg a kis paraszti birtokoknak aránytalanul nagy felaprózódását találjuk, viszont olyan helyek is előfordulnak, a hol a törpe birtokok kevesebb számmal és a kis középparaszti birtokok nagyobb számmal foglalnak helyet, és végül olyan községek is előfordulnak a hol a paraszt lakosságnak, néhányát kivéve, alig is van saját szerzeményű földje: uradalmi földbirtokokból él, a hol bérbe adja munkáját, az

¹⁾ Véleményével habár nem is egészben, de azért sokan egyetértettek, nevezetesen: Gróf Károlyi Sándor, gróf Majláth József, gróf Tisza István, Vadnay Andor, gróf Csáky Sándor, Hegedüs Loránt, Papp Géza stb. — (Telepitési ankét és a törvényhozó testületben tartott beszédekből.)

esztendő minden szakára. A különböző állapot különböző helyzetet is teremtett; ez okozza aztán azt, hogy ritka helyen találunk vidéket, a hol a földmivelésre termett pénzesebb parasztnép, ha itt-ott egy-egy területrészt felszabadul, mohón ne kapna a szabad adás-vevés tárgyává lett terület után. Ennek a sajátságos jelenségnek gyakran oka, hogy a földszerzés ügye és így természetesen a birtokrendszer egész fonák iránya a kötött, továbbá a szabadforgalmú, de szintén nagybirtokoknak, különösen pedig az idegenből jövő gazdagoknak és a keleti vármegyékbe a Galicziából bevándoroltaknak a nyomása alatt áll már!

Statisztikai munkám szerint igen sok vármegyénk van, a hol a 100 kat. holdon aluli birtokok, tehát a paraszti kisbirtokok, szemben a többi birtokokkal, a vármegyei területnek alig több mint $\frac{1}{4}$ -ét foglalják el. Hogy ez az állapot nem lehet egészséges akkor, a mikor a kisbirtokos a közép- és nagybirtokossal szemben 1% híján, csaknem országszerte 100%-ot képvisel, az bizony nem szorul bővebb magyarázatra.

Az a vidék, a hol a kisbirtokosoknak az összes birtokterületből alig jut több mint 25—30% föld, nem beszélhet föld-jólétről; és mindaddig a míg átlagban vármegyénkint legalább is 50—60%-nyi területrészt, sőt néhol a hol ezt a viszonyok megkivánják, egészben véve 70—80% nem lesz a kisbirtokosok kezén, nem is lehet remélni, hogy Magyarországon egészséges birtokállapot jöhessen létre, és pedig annál kevésbbé, mert — a mint azt fentebb is láthatóvá tettem, — a 100 kat. holdon aluli birtokok összes területe csak 39.5%. Ez az aránylag nagyon kis százaléknyi területrészesedés paraszt- és kisbirtokosaink létele szempontjából egyáltalában nem mutat megfelelő birtokmegosztási állapotra, bár Magyarország földmivelése az összes lakosságnak még mindig közel 70%-át köti magához. Parasztlakosságunknak ugyanis jóformán teljes egésze vagy legalább is 90% él földmivelésből és őstermelésből!

A kisbirtokos, a ki földjének legalább $\frac{2}{3}$ részét műveli, illetve szántófölddé alakította át, szűzfölddel már nem rendelkezik, holott a közép- és különösen a nagybirtokos sok esetben még csak $\frac{1}{3}$ résznyi területén űzi a szántást-vetést, tehát még elég sok szűzföld felett disponál. Igaz, hogy vannak kivételek itt is, különösen az Alföldön és a Dunántúlt, de nem általánosan, mert hiszen a használati tulajdonföldből itt is alig jó egy-egy nagybirtokon több terület bevetésre mint 40—50%.

Érdekes ennek illusztrálására a következő kis összehasonlítás, a mely csoportosításban külön vettem a szántóföldet — szembeállítottam azonban az erdőterülettel — és a többi mívelési ágakkal, országos átlagokban kat. holdakban és százalékok szerint:

Birtokcsoport	1880/85-ben		Más terület az adómentessel együtt
	Szántóföld	Erdő	
100 kat. holdon aluli (kisbirtok) . . .	11.751,859 = 63·9%	839,742 = 4·6%	5.804,628 = 32·5%
100 kat. holdon felüli (különböző birtok)	6.223,150 = 40·5%	4.874,671 = 31·7%	4.273,671 = 27·8%
Jogi személyi birtok	1.721,539 = 11·2%	7.686,107 = 50·2%	5.893,422 = 38·6%
1895/1900-ban			
100 kat. holdon aluli (kisbirtok) . . .	12.975,795 = 67·0%	847.444 = 4·3%	5.547,851 = 28·7%
100 kat. holdon felüli (különböző birtok)	6.543,093 = 42·2%	4.753,595 = 30·8%	4.119,027 = 27·0%
Jogi személyi birtok	1.566,812 = 10·9%	7.421,153 = 52·0%	5.289,476 = 37·1%

A paraszti birtokokat tudvalevőleg legtöbbször szántóföldek (részben házhelyek, kertek, gyümölcsösök és belsőségek, a hegyi vidékeken pedig), kisebb részben erdőterületek alkotják; a kis parasztbirtokos tehát minden talpalatnyi használatos földjét felszántja, hogy ezáltal megélhetését annál jobban biztosíthassa. És a hol nemcsak törpebirtokosok, tehát kizárólag egészen kisgazdák vannak, ott már a szántóföld mellett találhatunk réti és erdőterületeket is, sőt itt már a legelő sem hiányzik annyira és így természetesen a gazdálkodás

valamelyest intenzívebb, mert a jobb gazdasági eszközökön kívül a szükséges trágya is inkább megvan. De hát az ilyen gazda is nehezen halad, mert messze van még attól a ponttól, hogy a földmivelés körül a modern állapotoknak megfelelő befektetéseket eszközölhessen; állattenyésztését arra a színvonalra emelhesse, a mely biztosítaná neki az állandó jövedelmezőséget azonfelül, hogy földjét is nagyobb erőre emelhetné.

A paraszt kisgazdák legtöbbször tehát hiába hangoztatjuk azt, hogy hozzunk helyes arányt a földművelésbe, ilyesmire közülök sokan nem képesek; nem képesek pedig éppen annál fogva, mert földterületük a már sokszor említett szempontokból nagyon is kicsiny és legeltetésre alkalmas területük, jóformán országszerte hiányzik.

A fajmagyar középbirtokos jobb helyzetben van ugyan nála, de ez meg a tőke hiányát érzi, tehát úgy, a mint ezt az ország érdeke is megkívánná szintén nem boldogul; csupán a nagybirtokos az egyedüli, a kiben elég erő lüktet még, bár ez sem az az erős birtokos többé, a kire valamikor olyan biztosan támaszkodhatott a haza. Változtak itt is a viszonyok és társadalmilag és gazdaságilag egészségesebb akció nélkül változni fognak ezután is, mert fájdalom nem tagadható többé: inog a föld úgyszólván az egész magyar birtokosság alatt, előnyére a külföldről, invázió módjára jövő földkeresőknek, a kik bár többnyire névleges letelepedők, — mégis nap-nap után érezhetőbbé válik ittlétük.

A legsúlyosabb állapot, a mely hazánkban föllelhető, kétségtelenül az alább következő vármegyékben található, a hol a 100 kat. holdon aluli birtokterület az összes vármegyei birtokterülethez viszonyítva aránytalanul csekély és alig van Európában, — Romániát és Oroszországot kivéve, — állam, hogy Angliának sajátságos nagybirtokrendszerét és bérleti úton folyó gazdálkodási rendszerét ne is említsem, a hol olyan mostoha viszonyok lennének a kisbirtokosok birtokterületének megoszlása szempontjából, mint Magyarországon.

Az alábbi adatok mutatják, hogy a vármegyei összes területből a paraszti (100 kat. holdon aluli) birtokokra és ezzel szemben 1895—1900-ban az 5000 kat. holdon felüli és a kötött természetű birtokokra hány százalék esik.

Vármegye	1880—1885-ben A várm. összes terület arányában a 100 kat. holdon aluliakra esik:	1895—1900-ban A várm. összes terület arányában a 100 kat. holdon aluliakra esik:	Melylyel szemben az 5000 kat. holdon felüli birtokok és általában a kötöttbirtokok részesedése volt:
Szabolcs	22·5 ^o / _o	23·8 ^o / _o	31·0 ^o / _o
Fejér	25·2 ^o / _o	26·3 ^o / _o	45·9 ^o / _o
Zemplén	26·7 ^o / _o	27·1 ^o / _o	47·9 ^o / _o
Liptó	26·8 ^o / _o	27·7 ^o / _o	57·1 ^o / _o
Zólyom	28·0 ^o / _o	28·1 ^o / _o	66·5 ^o / _o
Máramaros	28·4 ^o / _o	28·3 ^o / _o	47·8 ^o / _o
Ung	28·4 ^o / _o	28·3 ^o / _o	55·3 ^o / _o
Somogy	27·2 ^o / _o	28·2 ^o / _o	51·4 ^o / _o
Krassó Szörény	24·1 ^o / _o	27·8 ^o / _o	66·0 ^o / _o
Gömör	28·4 ^o / _o	29·0 ^o / _o	47·6 ^o / _o
Nógrád	30·0 ^o / _o	30·3 ^o / _o	29·8 ^o / _o
Abauj Torna	32·3 ^o / _o	32·1 ^o / _o	41·7 ^o / _o
Heves	30·3 ^o / _o	32·3 ^o / _o	36·4 ^o / _o
Veszprém	33·3 ^o / _o	34·8 ^o / _o	46·6 ^o / _o
Bars	33·9 ^o / _o	34·6 ^o / _o	47·5 ^o / _o

A felsorolt vármegyékkel szemben valamivel kedvezőbb ugyan az állapot, mindazonáltal szintén sok tekintetben javításra szorul a birtokmegoszlás, a következő vármegyékben.

	1880—1885-ben A vármegyei összes terület arányában a 100 kat. holdon aluliakra esik:	1895—1900-ben A vármegyei összes terület arányában a 100 kat. holdon aluliakra esik:	Melylyel szemben az 5000 kat. holdon felüli birtokok és általában a kötöttbirtokok részesedése volt:
Árva	55·6 ^o / _o	58·1 ^o / _o	35·0 ^o / _o
Vas	54·0 ^o / _o	55·7 ^o / _o	25·0 ^o / _o
Ugoesa	45·7 ^o / _o	54·8 ^o / _o	20·2 ^o / _o
Bács-Bodrog	54·4 ^o / _o	54·7 ^o / _o	30·0 ^o / _o
Torontál	49·2 ^o / _o	51·7 ^o / _o	31·7 ^o / _o
Udvarhely	49·7 ^o / _o	51·4 ^o / _o	38·7 ^o / _o
Csongrád	46·0 ^o / _o	51·1 ^o / _o	32·8 ^o / _o
Nagyküllő	50·6 ^o / _o	51·1 ^o / _o	41·8 ^o / _o
Kisküüllő	48·6 ^o / _o	50·8 ^o / _o	22·7 ^o / _o
Temes	46·7 ^o / _o	50·0 ^o / _o	34·1 ^o / _o
Tolna	43·3 ^o / _o	46·7 ^o / _o	38·4 ^o / _o
Baranya	46·7 ^o / _o	47·6 ^o / _o	45·8 ^o / _o

Ime látjuk, hogy az 5000 kat. holdon felüli birtokterületek és a kötött természetű birtokok minő súlylyal nehezednek a kisbirtokosok területére. Ezen felsorolt vármegyék között azok az egyéni birtokos területek, a melyek 5000 kat. holdon felül vannak a fentebb kimutatott százaléknak több mint a felét foglalják le a következő vármegyékben: Szabolcs, Fejér-, Zemplén-, Somogy-, Gömör-, Nógrád-, Abauj-Torna, Vas-, Csongrád-, Tolna- és Baranyában; a jogi személyi természetű birtokoknak pedig a legnagyobb részesedését itt találjuk: Liptó-, Zólyom-, Máramaros-, Ung-, Krassó-Szörény-, Gömör-, Heves-, Veszprém-, Bars-, Árva-, Ugocsa-, Bács-Bodrog, Torontál-, Temes-, Udvarhely-, Nagykovács-, Kiskovács- és Temesben. — Habár nem mindenütt ilyen az állapot mégis bizonyos az, hogy az országban ehhez igen sok helyen hasonló.

Bizonyos továbbá az is, hogy ha általában az egész országban csupán egy tiszta fajegységgel: a fajmagyar lakosság érdekével kellene számot vetni, ha tehát tisztán magyar nyelvű polgárok birtokerősítéséről és azok mentéséről volna csak szó, ez esetben könnyebben lehetne ezt, a most már állami beavatkozásra szoruló fontos országos érdekű kérdést, a földbirtokok megfelelőbb elhelyezkedésének ügyét, megoldani; így azonban, midőn birtokaink elég jelentékeny része már nem magyarajkuak, tehát nemzetiségek kezén van, sőt a mikor már a külföldről bevándoroltak kezén is sok a birtok és így mind kirívóbban fejlődnek a nemzetiségi aspirációk: ezt a kérdést máskép, mint állami beavatkozással nem is tartom többé lehetségesnek rendezni.

Valamikor, a mikor még a hazafias és intelligens, erős középbirtokos osztály a paraszt kisgazdák értelmi vezetője és irányítója, továbbá, a mikor még a hazafias mágnásosztály is mintegy erős védővonalául szolgált az ország területi épségének, a nemzet egységét nem kellett olyannyira féltetni, mint manapság; most azonban, midőn új emberek, legtöbbször idegenből szakadt új birtokosok, idegen mágnások és bankárok foglalnak tért, a kiknek hazafiságában nem, vagy

csak nagyon feltételesen bizhatunk, a mikor tehát egészen idegen honos lakosok a magyar birtokokat lépten-nyomon megvásárolják s egész vidékekre kiterjedőleg, mintegy vezetőszerepet is igyekeznek biztosítani maguknak, lehet okunk félni nemcsak gazdasági megrázkódtatásoktól, hanem talán még politikai következményektől is.

Azok az idegen elemek, a bevándoroltak, a kik eddig lassankint ugyan, de sok helyen feltartóztathatlanul kivásárolták a magyart és a szélnek is eresztették, nem törődtek azzal, hogy ahhoz a kuriához, a melybe lábukat betették, minő dicső emlékek fűződnek. Ez emlékek letűnését, kitörését épp azok a bevándoroltak siettetik a legjobban, a kik a haza sorsával alig, vagy éppenséggel nem törődnek, de az ilyen új földesúri kuriák körül is többnyire idegen gazdatisztek és munkások kapnak csak foglalkozást, tehát szintén egy okkal több arra nézve, hogy ennek útját kell állani. Így eshetik meg azután az is, hogy a magyar ember kezéről idegen kézre átment nemesi kuriákból és annak környékéről a hazafias nép elvándorol, elmegy más vidékre, sokszor idegenbe, hol legalább biztos existenciát remél elérni. De megtörténik ilyen eset után az is, hogy a kivásárolt tönkrement földesúr, a ki álszeméremből hazájában nem akart maradni, találkozik kivándorolt volt munkásaival, a kikkel azután nemcsak szóba áll, hanem azokkal együtt munkálkodik is.

Nem szabad, sőt bűn szemet hunyni a sok idegen letelepedése előtt; bűn, mert hiszen Magyarországon nem egy pár idegen ember birtokvásárlásáról van szó, nem százakról, hanem már ezrekről. A 100 kat. holdon felüli birtokok forgalmából láthatni azt a veszedelmet, a mely bennünket az idegenek inváziója által környez; államiságunk egyik felének az a földterületrésze, a mely a szabad forgalmú egyéni és a kötött s hitbizományi területek területösszegének 44·3%-át képezi, bérlet és vétel útján, idegenek birtokvásárlása által nagyon erősen meg van támadva. A 100 kat. holdon aluli és a 100 kat. holdon felüli egyéni birtokok (a hitbizományi terü-

letekkel együtt) összesen 34·78 millió kat. holdat tesznek ki, ebből a 100 kat. holdon felüli egyéni birtokok területe volt összesen:

1880—1885-ben	. . .	15.371,492 kat. hold
1895—1900-ban	. . .	15.415,715 „ „

Magyarok kezén és különböző nyelvű hazai keresztény polgárok kezén volt:

1880—1885-ben	. . .	12.756,290 kat. hold
1895—1900-ban	. . .	11.046,686 „ „

Csökkenet tehát a terület 20 év alatt az üzletemberek és idegenek javára 1·71 millió kat. holddal.

Mint az előbbi birtokkategóriák, úgy természetes, hogy a 100 kat. holdon aluli birtokosságunk sem maradhatott intakt, nem különösen a Felvidéken, a hol feltartóztathatlanul folyik a birtokvásárlás és a birtokkényszerárverés, sokszor éppen azok óhajára, a kik csak *nem régen is Galiczia „polgárai“* voltak.

Bár erre vonatkozólag nincsenek megbízható adataim, mégis merem azt állítani, hogy az idegenből idekerült jövevények 20 év óta legalább is 10⁰/₀-át vásárolták össze és birják a kisbirtokoknak; ez pedig egyenlő 1·90 millió kat. holddal, a mely területtel szemben bizonyára a bérben birt kisbirtokok sem lesznek az egymillió kat. holdon alul. *Bevándoroltak és üzletemberek, azok tudniillik, a kik a 100 kat. holdon felüli birtokokból bebizonyíthatólag 1·76 millió kat. holdnyi területet, mint szerzeményt összeszedtek és azon gazdálkodnak, azonfelül, hogy több mint 2·5 millió kat. holdnyi bérbirtokot is lekötöttek, legalább is hét millió kat. holdat tartanak már megszállva!* Ennyi az a területrés, a mely tulajdon és bérbirtok gyanánt csupán ez utóbbiak kezén van. Ez a hét millió kat. holdnyi terület $\frac{1}{5}$ -ét képezi az egyéni szabad forgalmú összes birtokoknak, a melyek 34·78 millió kat. holdra rugnak.

Hogy a jogi személyi természetű birtokokból is igen nagy rész forog, mint bérbirtok *ez utóbbiak kezein, az szintén nem szorul* magyarázatra.

A bevándoroltak és üzletemberek, azok t. i. a kik a 100 kat. holdon felüli birtokokból 1880—85-ben 1.249,138 kat. holdat birtak, 1895—1900-ban már 1.766,274 kat. holdnyi terület fölött rendelkeztek; tehát 20 év alatt több mint 500,000 kat. holddal = 41%-kal szaporították tulajdon birtokaikat.

A külföldiek — és osztrák polgárok — a kik 1880—1885-ben 1.366,064 kat. holdat tudtak a magukénak, 1895—1900-ban már 2.602,755 kat. holdnak voltak az urai. Ez viszont 89-80%-nyi emelkedésnek felel meg.¹

¹ A külföldről bevándorolt idegenek, a kik részben Magyarországon, részben a külföldön tartózkodnak és legfeljebb vadászpasszióik kielégítése végett lépnek reá a haza földjére, minő természetű birtokokat vásároltak össze, különösen a középbirtokosok és a magyar mágnások birtokaiból, az alábbiakból kitűnik. A nyolczvanas évek előtt Magyarországon még csak 99 idegen nagybirtokos volt és már az 1900-iki esztendőben, 526 idegen közép és nagybirtokos foglalt helyet hazánk területén. Ezen felül kisbirtokos (100 kat. holdon alul) egész légiószám foglal már helyett, a kipusztult ősi faj helyén. Hogy az idegenek sem keresik éppen az erdőségeket, a mint ezt sokan gondolják, inne az 1880 és az 1900. évek birtokterületi statistikája mivelési ágak szerint. (Meggjegyzem, hogy az idegenek birtokterületi csoportja a fentebb kimutatott 2.602,755 kat. holdtól azért tér el, mert honosság tekintetében egyes birtokosokra nézve pozitív megállapodásra lehetetlen volt jutnom.)

	1880-ban	1900-ban
	k a t . h o l d = 100%	
Szántóföld	230,448 = 23·6%	608,967 = 28·6%
Kert	2,376 = 0·2%	8,839 = 0·4%
Rét	55,175 = 5·6%	119,746 = 5·6%
Szőlő	662 = 0·1%	3,486 = 0·2%
Legelő	110,176 = 11·3%	240,550 = 11·3%
Erdő	541,130 = 55·3%	1.072,301 = 50·3%
Nádas	2,795 = 0·2%	6,722 = 0·3%
Adómentes és terméketlen	35,034 = 3·7%	70,599 = 3·3%
Összesen	977,796 = 100%	2.131,210 = 100%

A magyar középföldbirtokos osztály területe, a külföldről bevándorolt *idegen középbirtokosok* területével szemben a következő:

	1880—1885-ben	1895—1900-ban
	kat. hold = 100%	
Az összes középbirtokosok területe volt ¹⁾	5.401,899 = 100%	4.871,894 = 100%
Ebből hazai középbirtokosoké volt . .	4.990,053 = 92·4%	3.965,093 = 81·4%
Külföldi honos középbirtokosoké pedig ²⁾	411,84 = 7·6%	906,791 = 18·6%

A magyar mágnás birtokososztály birtokterülete, kapcsolatban az idegen honosságú mágnások birtokterületével ilyen arányban volt:

	1880—1885-ben	1895—1900-ban
	kat. hold = 100%	
Az összes mágnásbirtokosok birtokterülete volt	7.203,848 = 100%	7.164,138 = 100%
Ebből hazai mágnásbirtokosoké volt . .	6.249,630 = 86·8%	5.468,174 = 76·3%
Külföldi mágnásbirtokosoké pedig ²⁾ . .	954,218 = 13·2%	1.695,964 = 23·7%

	1900-ban	
	honosság tekintetében bizonyosságszereszhető nem volt:	a külföldi birtokosok és ismeretlen honosságú birtokosok birtok területe volt tehát:
	k a t. h o l d = 100%	
Szántóföld	189,506 = 24·7%	798,473 = 27·5%
Kert	2,257 = 0·3%	11,096 = 0·3%
Rét	58,192 = 7·6%	177,938 = 6·1%
Szőlő	861 = 0·1%	4,347 = 0·1%
Legelő	97,136 = 12·6%	337,686 = 12·0%
Erdő	352,353 = 46·0%	1,424,655 = 49·1%
Nádas	8 473 = 1·1%	15,195 = 0·5%
Adómentes és terméketlen	58,146 = 7·6%	128,745 = 4·4%
Összesen	766,924 = 100%	2.898,135 = 100%

Az 1900-ban kinyomozott adatok alapján, tehát 1901-ig, több mint 2·5 millió kat. hold siklott ki a magyar honosságú birtokosok kezei közül.

Az idegenek inváziója elsősorban nagyon erős volt 1870—1885 között (359,498 kat. holdat vásároltak össze és részben örökölték Magyarországon), másodsorban azonban, 1885-től 1900-ig a mikor 1.136,124 kat. hold ment át birtokukba.

¹⁾ Keleti Károly szerint 1870-ben még 6·60 millió kat. hold volt a középbirtokosok kezén.

²⁾ Azon birtokosoknak a hozzászámításával, a kikre nézve körülbelül beigazolódott, hogy inkább még külföldiek, ámbár itt is szereztek már maguknak vagyonuk révén, gazdasági és politikai befolyást.

Az uralkodóház tagjainak a birtokában volt:

1880—885-ben . . .	310,654 kat. hold
1895—900-ban . . .	314,922 „ „

Összefoglalva már most az üzletemberek és a külföldről bevándorolt idegen honosságúak földbirtokterületét, a következő területi összeget nyerjük a két különböző időszakról:

	1880—1885-ben	1895—1900-ban	különbözet
	k a t. h o l d		
Üzletemberek (részben külföldiek) .	1.249,138	1.766,274	+517,136
Középosztály (külföldi honos) . .	411,846	906,791	+494,945
Nagybirtoksmágnás (külföldi honos)	954,218	1.695,964	+741,746
Összesen .	2,615.202	4.369,029	+1.753,827

Az idegen kéz terjeszkedése ime kétségtelen; bizonyos ugyanis az, hogy évről-évre mind több és több gentry és magyar mágnásbirtok kap idegen gazdát. A magyar birtokososztály helyzete birtokok tekintetében tehát folyton romlik. A magyar birtokos (középnemes és mágnás) azonfelül, hogy birtokainak egy részét eladja, más nagyobb részét pedig bérbeadja, egyes vidékeinken a túlterheltség (adósság) következtében jóformán már tulajdonul nem is bírja azt a területet, a melyet a nyolczvanas években még joggal teljesen a magáénak vallott. De hol állhatunk 1867-hez képest, a kiegyezés időszaka óta?

A lejtőn való haladást 40 év óta a legszomorúbb adatok bizonyítják; mindenfelé sivár látkép mutatkozik, a mely látképet azonban nem kívánatos lefesteni, mert az elmúlt időszakot nagyon is elhomályosítja. A lefolyt 40 évből talán elég lesz 20 évre is visszapillantani, mert ebből is sokat látunk:

	1880—1885-ben	1895—1900-ban
Magyar gentry, azaz középoszt. úribirtok volt	4.990,053 kat. h.	3.965,093 kat. h.
Magyar mágnásbirtok pedig	6.249,630 „ „	5.468,174 „ „
Összesen .	11.239,683 kat. h.	9.433,267 kat. h.

Húsz év alatt 16%-al fogyott a két birtokcsoport birtokterülete (a magyar gentry 20·50%, a magyar mágnás 12·50%-al), ugyanekkor növekedett azonban az idegen honos-

ságú birtokosok birtokterülete 89·80%-al, a bevándoroltaké és az üzletembereké pedig 41%-al.

És ezen szomorú valóság közepett a magyar paraszti középbirtokos alig erősödött; legalább a 100 kat. holdon felüli birtokoknál mutatkozó erősödés nem olyan mértékű, hogy azzal a színvonallal párhuzamba állíthatnók, a melyen a 100 kat. holdon aluli birtokosok tekintet nélkül hagyva természetesen a bevándoroltakat — állanak.

A paraszti *középbirtokos* területe volt:

1880—1885-ben	1.205,954 kat. hold
1895—1900-ban	1.289,375 „ „

Hiányzik tehát mindenütt az egészséges birtokfejlődés, bárha országszerte szükség volna a megfelelő birtokmegosztásra. Ez az állapot „erősnek“ óhajtott paraszt középbirtokosaink jövője szempontjából nem mondható biztatónak. Nem mondható pedig azért, mert a jobbmódú parasztbirtokos, a ki alig szaporíthatta birtokát, volna egyik alapja az új „gentry“ képződésének; hanem, hogyha lakosságunknak ez a része csak úgy haladhat tovább is mint eddig, akkor bizony nem sokra megyünk vele. Rosszabbul vagyunk az úri régi közép nemesi gentrykkel, a kik közül ma már mind kevesebb azoknak a száma, a kiknek vagyonuk arányában a hét vagy kilenczágú korona is díszíthetné címérét. Pedig a lefolyt húsz év birtokaik értékénél fogva még elég sok mágnást adott az országnak. Az ősi időre visszatekinthető mágnás kevesebb birtokot engedett ki a kezéből, mint a gentry; — de ha az újabb mágnásgeneráció birtokait az összes mágnásbirtokokból levonjuk — akkor bizony az arány a régi időbeli mágnások birtokai és a mostani mágnások birtokai között, kedvezőtlenneé változik.

* * *

Tehát semmi örömdeteset nem találhatunk az utóbb lefolyt évtizedek krónikájában; és ez annál szomorúbb, mert a látóhatárt a gond is sötétíti. Nincs többé az az úri

pompa, a mi hajdan volt. Mindeniütt a megélhetés nehéz problémája lépett előtérbe, a melynek hatása alatt mindenfelől takarékosagra intő „szózat“ hangzik intelligens birtokosságunk összességénél.

Kétségtelen, hogy az ország hazafias népét nemcsak a birtokmegosztás kedvezőtlen állapota sodorja bajba, hanem az ezzel összefüggő sok gond, teher és természetesen az is, hogy a nálánál vagyoniilag sokkal erősebb külföldi honosságú és a hazai tulzó nemzetiségű intelligensebb birtokosság állandóan terjeszkedik, azonfelül hogy rontja állampolitikai helyzetünket, nemzeti hegemoniánk teljes kifejlődését s annak a világ előtt való megfelelő érvényesülését.

Nemzetünknek a fő előfeltétele tehát az, hogy nemzeti hegemoniánkat kell kivivnunk, a mely eddig inkább csak frázisokban volt meg. Ha a nemzetiségek és az idegenek, tehát a bevándoroltak előnyomulását képesek leszünk megakadályozni és esetleg őket vagy legalább egy részöket a magyar nemzet egységébe betudjuk sodorni, ez lesz azután az az igazi politikai felvonulás, a melyre már a magyar nemzet évszázadok óta vár!

*
*
*

Láttuk, hogy a bevándoroltak és a külföldiek a 100 kat. holdon felüli birtokokból, már több mint 4·37 millió kat. holdat vásároltak össze és természetesen a saját céljaiknak megfelelőleg használják is ezt az óriási földterületet. Ez a nagy terület az összes 100 kat. holdon felüli egyéni birtokterülethez viszonyítva 28·3%. Ha pedig a hitbizományi területet a 2·35 millió kat. holdat a 15·41 millió kat. holdnyi összes 100 kat. holdon felüli egyéni birtokok területéből levonjuk és ahhoz, vagyis most már a 13·08 millió 100 kat. holdon felüli szabad forgalmú területhez viszonyítjuk, ez esetben az arányosodás 33·4%, vagyis minden ezen csoportnál számonvett 1000 kat. holdból, üzletemberek és bevándoroltak illetve külföldiek kezére átment már 334 kat. hold!

Vegyük már most azt az esetet, hogy ha ez a terület-rész (4·37 millió kat. hold), a mely legtöbbnyire termékeny föld, az állam által visszavásárolható volna és a magyar paraszti kisgazdák között megfelelő áron felosztásra kerülhetne, minő hatással lenne az népünkre? Bizonyára a föld-éhséget egyszeriben csökkentené vagy talán meg is szüntetné, sőt közgazdasági helyzetünkön általában is sokat lendítené.

De megtörténne talán az is, hogy ha t. i. az idegenek eltávoznának, — a kiket hazafias népünk sehogy sem lát szívesen, — hogy távozásuk után az ország mezőgazdasága ismét virágzóvá fejlődne. .

Tegyük fel, hogy ha az idegenek kezén lévő birtok-területeket ismét visszaválthatnók, ha t. i. erre a célra pénz állana rendelkezésünkre, akkor legalább is 400,000 új család léte volna biztosítva. Húsz év alatt ugyanis körülbelül mintegy 400,000 családot vesztettünk a kivándorlás következtében; mily könnyű volna tehát ezen területnek a felhasználásával a kivándorolt 400,000 családot ismét visszatelepíteni.

Ez is egy okkal több arra nézve, hogy tovább már ne nézzük a dolgok illeténi fejlődését, mert különben könnyen arra a tudatra ébredhetünk, ha t. i. nem törődünk hazánk fajmagyar népével, hogy még a külföldiek is magukkal ragadják a nemzetiségeket, a kik pedig eléggé fájdalom, hogy 19 vármegyénkben a magyarsággal szemben még mindig túlsúlyban vannak. De nem törődömségünkkel beállhat az az eset is, különösen akkor, ha a külföldiek még mohóbban hozzálátnak a nemesi birtokok összevásárlásához, a mi inspirációt is adhat nekik a saját politikai érdekük szempontjából, a mivel pedig mindenkor kifelé gravitáltak: hogy azután a hazai tulzó nemzetiségek nemcsak társul, de talán még hű szövetségesekül is csatlakozzanak hozzájuk és helyzetünket velök szemben még tarthatatlanabbá tegyék.

A 19 nemzetiségi vármegye összes területe 16·2 millió kat. hold, vagyis az ország összes területéhez viszonyítva 33%; ezzel szemben igaz, hogy a magyarok által lakott

34 vármegyében a földterület $26\cdot94$ millió kat. hold = $54\cdot9\%$; a vegyes lakosságú 10 vármegye területe, a hol a magyarok faji erőssége nyilvánvaló $5\cdot93$ millió kat. hold = $12\cdot1\%$.

E két utóbbiban kevesebb a külföldről bevándorolt és itt földet vásárolt idegen, mint az elsőben, hogy azonban sokan vannak már e vidékeken is, azt sem lehet többé tagadni.

Birtokpolitikánknak újabban kívánt irányítása szempontjából talán szerencsénk lehet, hogy a nemzetiségi vidékeken a kötött birtokok területe aránylagosan több, mint a magyarok által lakott vidékeken, itt tehát az államnak sokkal könnyebb feladat is jut birtokpolitikájának irányítására, mint más vidékeinken. Viszont elszomorító, hogy a magánbirtokokból a leginkább nemzetiségek által lakott vármegyékben a 100 kat. holdon aluli birtokok területegysége relative jóval nagyobb, mint a 34 vármegyében, a hol csak $50\cdot7\%$ és mint a második részen a 10 vármegyében, a hol $54\cdot3\%$ jut erre a területsoportra, szemben a nemzetiségekkel erősen szaturált 19 vármegyével, a hol az összes magánbirtokokból 67% jut a többnyire nemzetiségi kisbirtokosok arányára. A parasztság tehát terület tekintetében legerősebb a nemzetiségi vármegyékben és leggyengébb a legmagyarabb vidékeken; és mert a szabadforgalmú birtokokból üzletemberek, osztrákok és külföldiek a 34 vármegye területén 27% -nyi területrészt lekötöttek, a 10 vármegye területén pedig $25\cdot4\%$ -ot s a 19 nemzetiségi vármegyében $35\cdot8\%$ -nyi területrészt: bizony vizsgáztatást a multat illetőleg itt sem találhatunk.

Fájdalmasan megdöbrentő adatok ezek; érthetővé teszik különösen a kisemberek elégedetlenségét. De világos magyarázatát adják azoknak a bajoknak, a melyek mintegy fekélymódra lappanganak hazánk területén. Kétségtelen immár, hogy abnormális birtokviszonyaink is a hosszabb ideig tartó gazdaság-politikai bizonytalanságból származott reánk, továbbá az oly nagy csapásként jelentkező kivándorlás, újabban pedig a születési coefficiens csökkenése, a nemzetiségi izgatás, a tulzó oláhok és tótok hánya-vetisége és ehhez hozzá még a

mezőgazdasági munkásmozgalom, mely idegen befolyás alatt vert gyökeret. *Mindez csaknem úgy tűnik fel előttünk, mintha minden csapás mintegy szülőanyját bírná, egészségtelen közgazdasági politikánkban.*

* * *

A szocialisták által szított áldemokrata-elvekkel telített munkásmozgalom, az az izgatás ugyanis, a mely a munkások körében folyik, s a mely mind nagyobb hullámokban terjed és úgy a parasztbirtokosra mint a munkásra nagyon nagy befolyással és az ország népességének összeségére különösen depressziáló hatással van, izzó természetét csakis bujtogatásból nyerte. A különben józan, higgadt parasztnép megrontására könnyen vezethet ez az állapot, különösen ha tovább is összetett kézzel nézzük a fejleményeket, a melyek absurd kinövéseit, már rég lekellett volna nyesegetni, hogy az izgatók teljesen eltűntek volna látóhatárainkról.

A tévútra vezetett mezőgazdasági munkások egy részénél nemcsak a haza iránti hűtlenséget láthatjuk immár, hanem különösen annak a kapocsnak a széttörését, a mely valaha a munkaadót a munkással összefűzte.

A munkás mindenféle rossz befolyás alatt sok helyen dolgozni is már csak úgy hajlandó, ha jóformán ő diktálhat munkabéreket. Hogy ezzel mennyire nehezíti mindazoknak a helyzetét, a kik különben sincsenek valami kedvező anyagi viszonyok között, az nem szorul magyarázatra.

A kivándorlás következtében az ország minden vidékén hiányzik már a jó munkás, az az osztály meggyengült tehát, a mely osztály nélkül — ha az számra, munkabírára nézve nem eléggé erős, egyetlen agrárállam sem tud boldogulni, — tehát legkevesbbé Magyarország, a hol a külföldiek terjeszkedése miatt is különösen nyáron igen sok munkás-kézre van már szükség.

Nem furdalhat lelkiismeretem, midőn egészen őszintén megvallottam, hogy egészségtelen birtokrendszerünkben, az

idegenek térhódításában, továbbá paraszt-kisbirtokos és törpe-birtokos-osztályunk anyagi gyengeségében (a földéhségben) és az ezzel kapcsolatban álló jogos munkakeresésben (a munkásnak az év elég jelentékeny részében nincsen biztos megélhetési alapja), vannak a mi mezőgazdasági főbajaink, a melyek hazánk jobb jövője érdekében orvoslásért kiáltanak.

Mert ugyanis, míg a mai birtokrendszernek változatlan fenntartása egyenesen kizárja az ország helyzetének javulását, addig a birtokrendszer helyesebb alapra való megváltoztatása, természetesen elsősorban a magyar parasztság érdekében, a hazának gazdasági téren való teljes megerősödését is eredményezné.

Mikép kívánhatnók azt, hogy az ország gazdaságilag erős legyen, midőn az ország lakosságának gerinczét alkotó parasztosztály, egy esetleges megrázkódtató gazdasági válsággal szemben sincsen kellően fölvértezve és különösen nincsen az idegenből jött földbirtokosok terjeszkedésével szemben! Magyarországot tehát mindaddig vagyoniilag erősnek el nem képzelhetjük, a míg a hazafias paraszt-birtokososztály és vele a törpe-kisbirtokos, továbbá a napszámos és a zsellér, vagyis általában a parasztosztály gazdaságilag, tehát birtokarány tekintetében oly gyengén áll, mint ma.¹ Erős parasztosztály nélkül egészséges és erős népszervezet nincsen és nem is lehet, mert ha nemzet élni kíván, fajilag és gazdaságilag kell erősnek lennie.

Magyarországon a föld a fundamentum, tehát föltétlenül megkívánható, hogy az abban lakosságra nézve túlsúlyban lévő parasztságnak a földbirtokokban legalább is aránylagosan olyan része legyen mint a közép- és a nagybirtokosoknak. Csak akkor erősödhetik hazánk fajmagyar népe, ha a földéhséget nem fogja ismerni, ha családi otthona minden téren örömet és boldogságot nyújt részére. De ekkor mintegy

¹ „Szegény paraszt: szegény ország; — szegény ország: szegény király“; mondta már Quesnay, a XVIII. század híres nemzetgazdásza.

bizonyosak lehetünk a felől is, hogy az országot semmiféle gazdasági vihar sem fogja tudni megrendíteni.

Hogy a parasztot ezen a téren mikép lehet és kell felkarolni, ez már állampolitikai kérdés, ennek megoldása az állam egyik legszebb feladata. Erősíteni, vagyonszerzésre serkenteni a parasztot állami beavatkozás útján kell és lehet és pedig a legjobban földdel, legyen az akár bérlet, akár parcellázás, akár telepítés, nála mindig a főczél a föld és pedig már csak azért is, mert ahhoz görcsösen ragaszkodik.

És itt, ennél a pontnál remegve gondolok arra a sokak részéről oly könnyen, de szinte hevenyén odadobott szavakra, hogy ha már kivándorol néptünk, legyen ez az ország egészen nagyüzemű ország, már túlsúlyban álló nagybirtokjainál fogva is. Vajjon hova fejlődnénk, ha Magyarországon csak nagyföldbirtokosok *gazdatisztjeit és azok béreseit látók az eke és a gépek mellett és az igazi munkásembert, a munka lelkét csupán csak hozzágondolnók?*

Hazánk jó népe, ez nem lehet így! Efféle változás egy emberöltőn belül megölné ezt a nemzetet.

Ennek bizonyítására ma másra hivatkozni, mint a nagy kivándorlásra, nem is kell; hiszen a kivándorlás a munkaerő javarésznének jelentékeny részét már elvonta és ha még elvonja azokat is, a kik éppen a nehéz és egészségtelen birtokviszonyok miatt elégedetlenek, mi lesz akkor? Ne kívánjuk legalább öntudatosan, romlásunkat!

Megkell hogy maradjunk az egészségesebb gazdasági rendszerre irányuló törekvéseinknél; és ha a birtokpolitika egészségesebb folyamatot vesz, semmi kétség nem lehet az iránt, hogy biztosabb révbe kerülünk erős parasztosztálylyal, mint egy tisztán nagyüzemre berendezkedett gazdasági faktorral.

De vágjuk ketté a gordiusi csomót; sok és egészséges kisüzemű birtok, nem hogy kizárni tudná vagy óhajtáná a nagyüzemet, erre sohase is törekszik, de talán ennek éppen az ellenkezője következhetnék be. Mert a paraszt, védőszárnyait kívánja a nálánál erősebbnek: tehát az úri gazda közön-

ségnek! A kis üzemű birtokosoknak védelem kell, ha biztosan és jövedelmező irányban prosperálni kívánnak; áll ez különösen Magyarországon, ahol a parasztgazda állandóan tanulni szeret a nálánál sokkal felvilágosodottabb úri osztálytól, és annak mintegy erkölcsi hatása alatt is óhajtana maradni. Tehát egyesegyedül igazságos összműködésre van itt szükség, hogy az összes magyar birtokosok és velők azután a munkások is megtalálják számadásaiknak biztos alapját a vagyonszerzést és a gazdasági haladást, tehát a mindnyájunk részéről kívánt megélhetést.

Ha nem így, hanem mégis úgy történnék, a mint ennek a problémának a megoldásán a „géporkszak“ pártolói ábrándoznak, hogy t. i. inkább legyen országszerte nagyüzem, a mely már vagyoni helyzeténél fogva is jobban képes a produkcióra, mint a kisebb üzem: hát szeretettel kérдем, meggondolták-e azt, hogy manapság Magyarországon latifundiális nagyüzem csak 3.616 van, középirtokosüzem 23,125 és kisirtokosüzem 2.673,500; ha tehát a kis- és középüzem mind elpusztulna és alakulna belőlük latifundiális nagyüzem, a melynek bizonyára még egy jórésze idegen kézre menne át, lehetne talán ilyen nagy üzem 20—25.000, géprendszerrel és béresekkal, és ha a béreseknek és a munkásoknak a számát üzemenként 1000-re becsüljük, volna tehát 2—2.5 millió béres és cseléd a latifundiális nagyüzemek mellett. De mi volna ilyen változás után az eredmény? Kik fogyasztanák a nagyirtokosok produktumait, ha se ipar, se kereskedelem nem tudna kifejlődni? Hogy nem tudna, az körülbelül bizonyos; nem tudna pedig tisztán azért, mert az ország paraszt népe egyszerűben mintegy a kátyuba kerülne és talán levertebben, mint eddig, kiszaladna az országból. És ha a nép kívándorolna, katonaságot honnan vehetne az állam? Már pedig hogy kívándorolna ez bizonyos, midőn a mai súlyosbodott helyzetnél fogva sem érzi magát olyan jól, mint hajdan, a mikor még a birtokviszonyok körül a lét és nemlét kérdése annyira akut módon nem nyilvánult.

A magyar népet is a föld tartotta eddig; a jövőben is csak a föld kötheti ide. Meg kell adni tehát a léthez megkívántató alapot, mert csakis akkor lehet szervezetében ez az ország erős, ha a kisebb emberek tömege a közép- és a nagybirtokosok erkölcsi és anyagi védelme alatt tarthatja fenn a hazát.

Kisemberek tömege nélkül a haza nem lenne az, a mivé kell hogy legyen; le kell tehát mondani a gépkorszak híveinek arról az ábrándról, a melylyel az egyedüli nagybirtoküzemről álmodoznak, mert hiszen magában véve csak az a tény, hogy csak a nagybirtoküzem produkálhat piaczképes legjobb árút és legtöbbet, még nem lehet elegendő argumentum arra nézve, hogy ezért a kisemberek existenciáját lehetetlenné tegyünk.

De lássuk csak, milyen arányban állhat ma a nagybirtoküzem a közép- és a kisebb birtoküzemek produktiójához. A nagybirtoküzem összes birtok és háztartási fogyasztását iparcikkekben és más szükségletekben alig lehet többre becsülni mint (üzemenként 100,000 koronát számítva) 360—400 millió koronára és a nagyüzemek produktumainak értéke összes mezőgazdasági illetve őstermelési produkciónknak legfeljebb 30%-át szolgáltatják, a mi körülbelül 4 milliárd koronára rugó mezőgazdasági és állati termékeinkből 1,200 millió koronát tesz ki. Ezzel szemben a kisüzemek és a középbüzemű birtokok produkezióját 2·8 milliárdra lehet becsülni; birtok és háztartási fogyasztásukat pedig (egy-egy kisüzem, illetve család szerint legalább is 500 korona, a középbirtokosoknál átlagban 10,000 korona) és így több mint 1·6 milliárd koronára! Az egészséges középbirtokossal, az egészséges parasztbirtokososztály vagyis a tömeg, tehát nemcsak produkál, hanem fogyaszt is; ez utóbbinál, ha erejében van, prosperál az ipar és kereskedelem, de a szükséges véderő is megvan és kell is hogy meglegyen, ha állam és nemzet biztonságban és jólétben élni akar. Népre, erős nemzetre, intelligens középbirtokososztályra van az államnak szüksége, nem pedig csak egyedülálló nagyüzemű birtokosságra. Ha nincsen a nagyüzem egészséges középbirtokosokkal és egész-

séges kisebb üzemekkel, azaz szellemi és jó munkaerővel körülvéve, bizony onnan a nép zöme, a mely különben oda volt nőve ahhoz a röghöz, a melyet szülőföldjének tekintett kívándorol. Sajnos erre nézve már van elég példánk; nem kell közelebbről megismerkedni Irországgal, a hol az első pusztulást, vagyis a nagyarányú kivándorlást, a nagybirtokoknak terjeszkedése hozta létre. Igaz, hogy az ottani politikai konstellációk is hozzájárultak Irország mai helyzetének a megteremtéséhez.

Óva intünk minden igaz és jó hazafit a reakziós befolyástól; mindenki csak az egyenes utat kövesse, midőn arról van szó, hogy az ország fajmagyar népét kell oltalomban részesíteni és gazdasági téren anyagiakban erősíteni.

Magyarországnak éppen úgy, mint a hogy azzá lett Németország, egészségesebb alapon álló, erősebb középirtokososztály mellett nagyobbára kis- és parasztközépirtoküzemű országnak kell lenni, a nélkül azonban, hogy a nagygazdaságok valamennyiét föl kellene a kettőnek áldozni. Szükség van erre, mert parasztosztályunk, lakosságunknak több mint 70%-át teszi. Már pedig, ha a lakosság 70%-ának a földművelés a kenvere, nem szabad annak nagyrészét más foglalkozásra kényszeríteni, mint az őseitől öröklött őstermelésre, a mely hazánk legfontosabb gazdasági ága is. Magától, mintegy észrevétlenül kell pl. az ipar és kereskedelem felé hajló aktusnak is létrejönni; mert magában véve az a tény, hogy ha valamely ország lakosságában vérfelfrissítés kell, hogy a más téren foglalkozó tespedők megerősödhesenek, ezt csakis onnan lehet meríteni, a hol az anyag ősi erejénél fogva egészséges is hozzá. Egészségesebb emberanyagot pedig, mint a minők a mi magyar és különösen alföldi parasztjaink, nem képzelek.

Ma, a midőn már mintegy vérfelfrissítésért kiált nemcsak a mezőgazdaság, hanem az ipar és kereskedelem is, honnan kerüljön a friss és egészséges erő, mikor parasztágunk roskadozó állapotban van, mikor az egészséges,

erős paraszti fiatalság: munkabíró embereink százezrei, tehát vérünk egészséges része kivándorolt?

Kivándoroltak testvéreink, mert itthon édes szülőházjukban alig maradhattak, nem tudtak megélni, nem tudtak elegendő vagyont gyűjteni, szülőhelyükön terjeszkedni, még ha pénzben szerzeményök volt is. A földek kötöttsége, az egyes túl nagybirtokoknak meg nem mozdíthatósága, különösen pedig az idegeneknek terjeszkedése, egyszerűen megakadályozták őket a további földvásárlásban. És mindez jóformán észrevétlenül ment végbe; — a nyakunkra engedték nőni az idegen jövevényeket, a kik nemcsak régi patriarchális gazdasági életünket, hanem birtokpolitikai állapotainkat is teljesen összekuszálták. A hajdan jó egyetértésben élt főúr, úr, paraszt, munkás (és cseléd) között fennállott igazi, csaknem családias jellegű jó viszonyt felforgatták és mintegy konkolyt hintettek a jó magyar nép közé. Főúr, úr, paraszt és munkás nem vonzódnak többé úgy egymáshoz, nem is tisztelik egymás érdekét már anynyira és természetesen nem is alkalmazkodnak úgy a változott viszonyokhoz mint valaha; az emberek már úgy irányítják ügyeiket, mintha mindent csak a saját érdeküknek rendelnének alá.

Ennek az állapotnak a mint ez ma van, nem szabad így maradnia!

Mi sem természetesebb tehát, mint az, hogy vissza kell állítani azt a régi jó és egészséges patriarchális viszonyt, a mely fennállott; vissza kell állítani, még ha sok-sok áldozatunkba kerülne is, mert most már nemcsak egyésekről, vagy egy kisebb tömeg érdekéről van szó, hanem szó van az egész ország jólétéről.

Hiszen a középbirtokososztály és a paraszt helyzetének megjavítását már a kormány is egyik első feladatának tekinti, ideje tehát már, hogy a hazafiak kivétel nélkül valamennyien ezt az ügyet a melynél fontosabb ügy alig is van az országban, a szívükbe is véssék!

II. Birtokviszonyaink és a külföldi birtokállapotok.

Az egész művelt világ figyelme reánk terelődött, midőn államférfiaink, gazdasági helyzetünk, jogi és nemzeti érdekeink megóvása szempontjából, hazánk népének érdekében szomszédunkkal a kiegyezés kérdésében sikra szállottak.

Államférfiaink rájöttek ugyanis mindazokra a bajokra, a melyek a kiegyezés után Magyarország jóllétét veszélyeztették; rájöttek, hogy ezredéves multra tekintő nemzetünk, nem lesz képes egészséges gazdasági politikát folytatni, ha Magyarország különösen gazdasági téren reformok nélkül marad.

A reformok között elsősorban a gazdasági kiegyezés áll s pedig azon az alapon, hogy Magyarország végre, mint teljesen önálló és független nemzet vezethesse állampolitikai ügyeit, hogy tehát Ausztriától függetlenül és szabadon is intézhesse gazdasági politikáját.

Ez az új irány is mutatja, hogy a 67-iki kiegyezés kiegészítésre, reformra szorul; a hatvanhét óta tartó kedvezőtlen helyzetünket, folytonosan csak a függő állapot hozta ennyire.

Vagyunk egy része árán, Ausztria meggazdagodott, ipara, kereskedelme óriásilag föllendült, de mezőgazdasága is azon a nívón áll, hogy a magyar mezőgazdaság már csak másodrangúra súlydott mellette.

Nézzünk szélylyel állattenyésztése körül, nézzünk szélylyel szorosan vett mezőgazdasági, továbbá ipari produkciója körül, mindenütt a haladás nyomát látjuk. Birtokviszonyai előnyösek, a birtokmegosztás más ott, a teherviselés is könnyebb, mint nálunk, de a hitelviszonyok is jobbak, mint itt, mert hiszen, mikor panaszkodott Ausztria egészségtelen belső gazdasági fejlődése miatt? Ha panaszkodott is, tette ezt azért, hogy Magyarország, — a reá nézve kedvező kiegyezésre rábírhassa.

Ilyen körülmények között haladni alig tudtunk, és ha ehhez hozzávesszük, hogy a birtokviszonyok és a munkástígyek is károsan alakultak nálunk, nem szorul körülményes magyarázatra, hogy állami létünk alapjai is megrendültek.

Nyilvánvaló ezekből, hogy helyzetünk teljes megjavulását csak akkor érhetjük el, ha közgazdasági politikánk is konsolidáltabb és Ausztriától függetlenebb lesz.

Függetlenségünk kivívását a helyzet szinte parancsolja. És ezt a törekvésünket támogatni saját jól felfogott érdekében állana Ausztriának is, mert a tapasztalat már meggyőzhette volna őt arról, hogy a művelődés útján haladó Magyarország, szemben a művelt államokkal, vagyonilag és erejében annyira meggyengült, hogy a nagy hatalmak közé sorolt „Ausztria és Magyarország“ már e miatt sem az többé, a mi hajdan volt.

Közös érdekünk tehát az, hogy Magyarország gazdaságilag és politikai erkölcsében ismét erős legyen. Azonban a mily kétségtelen ez, épp úgy bizonyos az, hogy rugékony erősségét csak akkor nyerheti vissza, ha elsősorban is gazdasági politikai téren függetlenné és önállóvá lesz.

* * *

Hogy a mi kedvezőtlen gazdasági helyzetünk egyik legsarkalatosabb és legszomorúbb tényét az Ausztriával fennálló egészségtelen gazdasági politikánkon kívül, birtokviszonyaink egészségtelen fejlődésében is megtaláljuk, elég a művelt államok adataira és birtokviszonyaira utalnunk.

Helyzetünk a külföldi államokéval összehasonlítva az utóbbi időben észlelhető stagnálás és visszaesés következtében nagyon szembeszökő. Az 1867-iki kiegyezés után alig volt megfelelő birtok és gazdasági politikánk és jóformán akaratlanul is hagytuk az ügyeket a maguk útján; de talán többet törödtünk Ausztria cselszövéseivel, az ottani magyarellenos politikával, ahelyett, hogy gazdasági megerősödésünkre súlyt fektettünk volna.

A folytonos viszálykodás közepett, tehát nem csak figyelmen kívül hagytuk belügyeinket, gazdasági fejlesztésünket, hanem még hozzájárultunk ahhoz is, a mivel hazánknak sokat ártottunk. Példa erre az a sok teher, a mely birtokainkat zsibbadásig nyomja; példa az ipar és kereskedelemnek lassú fejlődése, noha a „subventiók” sehol se hiányoznak, de példa a munkáskéz hiánya, mert a beteges gazdasági áramlat, a munkások, földművesek jelentékeny részét kivándorlásra serkentették, és végül példa, hogy a külállamokkal közösen kötött kereskedelmi és vám-szerződésekből csak Ausztria nyert mindig és legalább is két-három annyit, mint a mennyit Magyarország.

Egészséges haladásról tehát soha sem lehetett szó és éppen ez az, a mi miatt a mai gazdasági irány sem maradhat meg.

*
*
*

Birtokviszonyaink további megítélésére kétféle adat áll rendelkezésünkre; az egyik a középponti stat. hivatal, hivatalosan publikált adathalmaz, a másik magánmunkássággal évek során át egybehordott kézírati anyaggyűjteményem. A magyar központi statisztikai hivatal adatai szerint, Magyarország összes területe volt 1895-ben 48·83 millió kat. hold; ebből a gazdaságokra csoportosított összes terület volt 36·86 millió kat. hold, a mely területrészt miképp osztlik meg, erre nézve a következő összeállítás nyújt felvilágosítást:

		Gazdaságok		Terület	
a) kis- és törpebirtok:		száma = 100%		kat. hold = 100%	
1 kat. holdig	562,949	23·56%	232,031	0·63%
1—5	" "	716,769	30·01%	1,923,157	5·21%
5—10	" "	458,535	19·20%	3,317,079	9·00%
10—20	" "	385,381	16·14%	5,396,130	14·64%
Összesen	2,123,634	88·91%	10,868,397	29·48%
b) paraszt kisközépbirtok:					
20—50 kat. holdig	205,181	8·59%	6,012,080	16·31%
c) parasztközépbirtok:					
50—100 kat. holdig	36,032	1·51%	2,411,657	6·55%
100—200	" "	10,275	0·43%	1,403,452	3·81%
Összesen	46,307	1·94%	3,815,109	10·36%
d) uri kisközépbirtok:					
200—500 kat. holdig	6,448	0·27%	2,021,432	5·48%
e) uri középbirtok:					
500—1000 kat. holdig	3 144	0·13%	2,238,905	6·08%
f) középnagy és latifundiális magánbirtok:					
1000 kat. holdon felül	3,768	0·16%	11,901,380	32·29%
Főösszeg	2,388,482	100%	36,857,283	100%

Ezen adatokkal szemben, magánmunkából az egyéni birtokstatisztikai eredmények a következők voltak:

Kat. holdig	1880—1885-ben		1895—1900-ban	
	birtokos és birtokostárs 100%	összes terület kat. hold = 100%	birtokos és birtokos- társ = 100%	összes terület kat. hold = 100%
100	—	18,396,229	54·5%	2,673,500 99%
100—250	12,932	1,647,902	4·9%	14,310
250—500	4,619	1,371,681	4·1%	5,356
500—1000	2,790	1,617,446	4·8%	3,459
1000—2500	1,837	2,374,827	7·0%	2,226
2500—5000	647	1,800,599	5·3%	743
5000—10000	324	1,918,320	5·7%	358
10000—25000	160	1,970,952	5·8%	192
25000—50000	58	1,627,690	4·8%	47
50000 k. hold. felül . . .	10	1,044,076	3·1%	10
Összesen	—	33,769,722	100%	2,700,241 100%

A kisbirtokosok száma 2.673,500; tehát azokra, a kik a 100 kat. holdon aluli birtokokat bírják, vagyis a kiket rendszerint kisbirtokosoknak és parasztoznak nevezünk, esik az összes szabadforgalmú területből, amelyet 34·78 millió kat. holddal mutattam ki, 19·37 millió kat. hold, azaz körül-

belül 55·8% ! A kisbirtokosok vagyis a 100 kat. holdon aluliak, az összes birtokosokhoz arányosítva, 99%-kal foglalnak helyet; a 100 kat. holdon felüliekre és pedig a $26,732 = 1\%$ birtokos-
ságra jut 15·41 millió kat. hold $= 44\cdot2\%$, illetve figyelmen kívül hagyva a hitbizományokat 13·08 millió kat. hold $= 40\%$!

Az összes birtokterületből, a 100 kat. holdon aluli birtokosokra jutott:

	1880/85-ben	54·50%
	1895/900-ban	55·80%
Közp. stat. hivatal szerint	1895-ben	52·34%

A 100 kat. holdon aluli birtokosok területe volt:

	1880/85-ben	18.396,229 kat. hold
	1895/900-ban	19.371,090 " "
Közp. stat. hivatal szerint	1895-ben	19.292,134 " "

És a 100—500 kat. holdig terjedő birtokok területe így viszonylik az összes területéhez:

	1880/85-ben	3.019,586 kat. hold $= 9\cdot0\%$
	1895/900-ban	2.806,923 " " $= 8\cdot1\%$
Közp. stat. hivatal szerint	1895-ben	3.624,884 " " $= 9\cdot3\%$

Az 500—1000 kat. holdig terjedő birtokok területe pedig:

	1880/85-ben	1.617,446 kat. hold $= 4\cdot8\%$
	1895/900-ban	1.667,495 " " $= 4\cdot8\%$
Közp. stat. hivatal szerint	1895-ben	2.238,905 " " $= 6\cdot1\%$

Végül az 1000 kat. holdon felüli birtokok területe:

	1880/85-ben	10.736,464 kat. hold $= 31\cdot7\%$
	1895/900-ban	10.941,280 " " $= 31\cdot3\%$
Közp. stat. hivatal szerint	1895-ben	11.901,380 " " $= 32\cdot3\%$ -kal

foglal helyet az ország összes területéhez viszonyítva.

Ezek az adatok nagyon alkalmasak azon egészségtelen állapotoknak bizonyítására, amelyek a közép és a nagybirtokosok birtokterületi megoszlása között mutatkoznak; birtokarányosodás tekintetében tehát az 1000 kat. holdon felüli birtokok és a 100 kat. holdon felüli, de az 1000 kat. holdon aluli birtokok átlagos terület-kiterjedése között óriási a különbség.

Míg ugyanis 23,125 birtokosra 4·47 millió kat. hold terület jut, azaz a 34·78 millió kat. holdhoz viszonyítva 12·9%, addig 3616 birtokos részesedik 10·94 millió kat. holdnyi $= 31\cdot30\%$ -nyi területben.

A 100 kat. holdon aluli birtokosok országos átlagban és fejenként 5·3 kat. holdnyi területet bírnak, a 100—1000 kat. hold között levők, ugyancsak országos átlagban és fejenként 193 kat. holdat, holott az 1000 kat. holdon felüli birtokosok átlagos birtokterülete fejenként 3025 kat. hold.

Ezek az adatok tehát még az előzőknél is alkalmassabbak annak a bizonyítására, hogy a magyarországi birtokok megoszlása javításra szorul, hogy a művelt európai kontinentális államok birtokmegoszlását legalább is megközelítsék!

A nélkül, hogy a kisbirtokok fejlődését sok tekintetben akadályozó túl nagybirtokok mindenike fölött lándzsát tudnék törni, az állam kezével végrehajtandó céltudatos parcellázást és telepítést őszinte és hazafiúi szívből tudnám üdvözölni. Mert parasztnépünk, a mi véreink birtokhelyzete kedvezőtlen, pedig parasztságunk érdeke kell, hogy összeforrjon az ország valamennyi népének érdekeivel. Tudatosan összetett kezekkel nézni azt a pusztulást, a mit véreink elvesztése árán az ország szenved, ez egyértelmű az országot egészen az enyészetnek átengedni.

Vegyünk példát azoktól az államoktól, a melyek rég rájöttek annak a tudatára, hogy nemzetet csakis egészséges nemzeti és gazdasági politika tarthat fenn. Erős nemzet csak akkor lehetünk mi is, ha véreink teljesen kiverik fejükből a hazafiatlanság csiráját és különösen a kivándorlás eszméjét. Ha tehát újra feltalálják szülőhazájukban a boldogulás és a szeretet eszközeit: lehet kilátás arra, hogy ismét hű hazafiakká is válnak. De akkor bizonyára örömmel lemondanak, minden a haza sorsával összefüggő abszurd követeléseikről is, a mely követeléseik különben is csak elkeseredésből fakadhattak.

A magyar paraszt különben részben áldozata lett a félrevezetés, az izgatás és a szemérmetlen haszonlesésnek is; azok, a kik ebben segédkeztek, vezetős szerepre, vagyonra tettek szert. Mit tördtek ezek azzal, hogy sok száz és ezer embert földönfutóvá tettek. Pedig hát jobb lett volna, ha ezek a bujtogatók is a szívékbe vésnék, hogy haza csak egy lehet;

hazát ócsárolni egyértelmű a haza árulással! Magyarország most jobban, mint valaha rászorult minden egyes hű fiára, mert fájdalom, kül- és belellenségeinknek se szeri se száma, szaporodnak azok folyton és súlyosbítják nekünk rokonnép nélkül álló színmagyaroknak a helyzetünket.

Hazafias gondolkozásra és cselekedetre van tehát szükségünk; ebben a tekintetben talán némi példát vehetnénk Németországtól, attól a birodalomtól, a mely oly szép tanújelét adta annak, mikép kell nemzetet fejleszteni és a jövőjére nézve biztosítani.

Mindenfelé a világon t. i. csakis azok a nemzetek életképesek, a melyek mindenha az összeség javára törekszenek. Nemzet, különösen nagy nemzet csak az lehet, a mely közgazdasági politikájának helyes irányításáért ország-világ előtt is elismerést nyer, s ez által általában politikai vezetős szerepre is tud jutni.

A német birodalom megértette a változott viszonyok jelszavát, midőn népének óhaját teljesítette; megértette azt, hogy miképp kell és lehet nemzetet boldoggá, nagygyá tenni. És mert a német nép megértette a kormányzat, az államférfiak nemes intenczióit, Németország rövid néhány évtized alatt közgazdasági és politikai téren félelmesen nagygyá fejlődött. Pedig hát Németország is ugyanazon a ponton volt már, hogy népe szintűgy meghasonlott magával, mint a mi népünk; az ő parasztjait is földéhség szállta meg és mert sokan nem juthattak földhöz, hát kivándoroltak. A kivándorlás valaha olyan erős volt ott is, hogy a német államférfiak már szinte féltették a nemzet jövőjét. Éppen azért, mert valamikor hazánkéhoz hasonló viszonyok között volt, alkalomszerűnek látszik tőle venni a példát. E részben sokkal inkább hivatkozhatunk reá, mint Franciaországra, a hol nagy fordulat kellett ahhoz, hogy az egészségtelen birtokviszonyok megváltozzanak. De Németország már azért is alkalmas az összehasonlításra, mert itt a társadalomnak minden rétege örömmel üdvözölte az 1886-iki esztendő, a mely kiindulási pontja volt a most is folyó birtokpolitikai reformoknak.

Németországban, a hol az erősödött parasztosztály tőkéjén épült ki a nemzeti nagyipar is, — a melynek gyümölcsét élvezi most az egész birodalom — a gazdasági reformok létesítése óta szemmel látható a haladás.

De az összehasonlításra végül azért is legalkalmasabb ez a modern állam, mert itt valamikor sokkal több nagybirtok volt, mint a jelenben.

A mióta tehát ott is belátták, hogy egészséges gazdasági politikát egészséges, erős birtokos, különösen pedig erős közép- és erős parasztosztálylyal lehet csak folytatni, — tehát államot gazdaságilag is megerősíteni, hogy kisebb gazdasági megrázkódtatásoktól sohase kelljen félni, — azóta rohamosan fejlődik és életerős is a német faj.

Nem szorult azonban Németország dicséretre. Dicséri maga-magát a német nemzet szakadatlan fejlődése; hiszen lépten-nyomon halljuk hangoztatni ebben a virágzó birodalomban *Bismarck* szálló igéjét, a melyet folytatólag *Bülow* is a zászlajára írt, hogy: „Hat der Bauer Geld, — Hat's die ganze Welt“. Hogy pedig a német-parasztnak az ottan megváltozott helyesebb gazdasági politika óta pénze és vagyona is van, elég utalni arra a gazdagságra, a mely a német birodalom tőkeforgalmát minden téren jellemzi.

Ha tehát a parasztagdák jómóduak és természetesen nem szorulnak folytonos segélyre, és a középbirtokos-osztály is erős, nincs az az érvágás, a mely tönkre tehetne nemzetet — és vele természetesen egészséges és erős állami szociális szervezetet.

*
*
*

Amde térjünk át az összehasonlításra s állítsuk szembe a magyarországi birtokmegoszlást a németországi adatokkal. És hogy valamely irányban a részrehajlás vádja ne érjen: indokoltnak látom, Németországon kívül néhány olyan állam adatait is figyelembe venni, a mely államok szintén élénk részt vettek a birtokmegoszlás egyenlősítése és egészségesebb alapra való fektetése kérdésében.

Az összehasonlítást a gazdasági birtokstatisztikával kezdjük.

A központi statisztikai hivatal gazdasági birtokstatisztikájával összehasonlítva a külföld hasonló irányú adatait, esik egy-egy gazdaságra átlagban kat. hold:

	Magyar- országon	Német- országon	Am. Egy.- Államokban	Francia országon
100 kat. holdon aluli gazdaságnál	8.1	9.0	31.0	8.4
100—1000 kat. hold közötti gazdaságnál	285.0	542.0	145.0	
1000 kat. holdon felüli gazdaságnál	3,158.0	1,854.0	3,000.0	163.0 }

Az Amerikai Egyesült-Államokban, csupán a termő (szántó, kert, rét) területet alapul véve, esik:

a 100 kat. holdon aluliakra	23 kat. hold
a 100—1000 kat. hold közöttiekre	84 „ „
az 1000 kat. holdon felüliekre	210 „ „

Németországban a kisbirtokok átlagos területe látszólag nem sokkal erősebb, mint Magyarországon; hanem ha a 100—1000 kat. holdas birtokok között kutatunk, itt azonnal megtaláljuk a 200—500 kat. holdak között az erős parasztbirtokososztályt. Nem így Magyarországon, a hol láttuk, hogy a 100—1000 kat. hold közötti átlag messze mögötte marad a német átlagnak és a mi az egészszöls első tekintetre kirí, az az, hogy az erős egészséges parasztosztály, Magyarországon csaknem teljesen hiányzik. Van ugyan középbirtokos parasztosztályunk, továbbá az úgynevezett kisebb gentrybirtokosságunk nekünk is, de földbirtokának arányával és különösen vagyonával nem állja meg azt a helyet, mint Németországban az egészséges parasztosztály és a kisebb junker.

A középbirtokos úriosztály is sokkal erősebb Németországban, mint hazánkban és a mit továbbá nagyon egészséges birtokállapotnak lehet ott tekinteni, az az, hogy a közép- és nagybirtokok területei között nincs meg az az éles különbség, a mi megvan Magyarországon.

Magyarországon, a mint láttuk, a középbirtokok átlagos területénél tizenötszörte nagyobbak az átlagos birtokok a nagybirtokosok kezén; Németországban a nagybirtokok átlagai mindössze is háromszorta nagyobbak a középbirtokok területi átlagainál.

A világ előtt nem hiába jelentette ki *Sombart* nagy-hírű munkájában (*Die deutsche Volkswirtschaft in neunzehnten Jahrhundert*) azokat a sokatmondó szavakat, hogy bár „*Németországban is vannak nagy uradalmak, azért ez az ország földbirtokánál fogva inkább parasztszág, mint úri-ország.*” Ezek a szavak megmagyaráznak sok mindent. — Németország példát szolgáltatott arra nézve, miként kell birtokpolitikát irányítani, a nélkül, hogy minden nagybirtokot kikellene szorítani a gazdasági rendszerből, illetve a nélkül, hogy megkellene nagyon csonkítani a nagyon nagy birtok-kategoriákat. Ott is volt, a mint már említettem, régebben sok baj. A mióta azonban a német birodalom egész erejét a parasztbirtokosok felé koncentrálja, vagyis, a mióta nagyobb szeretettel igyekszik földmivelésre szorítani a parasztot, hogy ott találhassa fel existenciáját, a mióta tehát nem csak terheket ró a parasztra, hanem minden képzelhető módon segíti is őt, hogy haladásában fenn ne akadjon, azóta már megszűnt a gazdasági nagy válság és kisebbedik a nagy teher, a mely teher pedig valamikor szintén mintegy lethargiába kergette a kisbirtokost. Németországban is vannak nagybirtokok, vannak hitbizományok és általában kötött birtokterületrészek. Valamennyiőjüket tehát nem kellett feláldozni az egészségesebb birtokmegoszlás ügyének; nem kellett, mert itt minden befolyástól menten igen sok nagybirtok maga-magát felajánlotta a kis existenciák helyzetének megjavítására. Nagyon sok nagybirtokból fejlődtek itt ki kisbirtokok és természetesen jól járt a birtokát eladó nagybirtokos, de jól járt a földéhes kisbirtokos is, mert mintegy az állam oltalma alatt jóformán az állam hitelműveletével jött létre az egész birtokátruházás, a mely immár olyan

gyümölcsöző lett, hogy alig folyik le év haladás nélkül. Az államnak azonban ma sem szűnt meg az akciója; a mint ugyanis valahol egy-egy nagybirtok felajánlja magát, avagy dobra kerül, a vevő elsősorban is maga az állam, illetve az e célra állampénzen létesített országos bank (Berlinben), a mely leköti a birtokot és a fajnémet kis existenciák helyzetének megerősítésére parcellákként áruba, gyakran bérletbe is bocsájtja. Elég utalni különösen arra a harcra, a mely Pozenban — a németek és a lengyelek között folyik. Nem szólok azon tervről, törvényről, a mely a német-lengyel nép területének kisajátítására vonatkozik, — hivatkozom csupán arra, hogy az eladásra kerülő nagybirtokokat és kisbirtokokat is, különösen az exponáltabb részekben, legtöbbször a német országos bank veszi meg, hogy vele ismét csak a fajnémet kis existenciák javát előmozdíthassa.

Kisajátítási téren sajnos a német példa után mi alig is indulhatunk. Különben mások a viszonyok is Magyarországon.

Ismételjük itt nem az a kívánság, hogy minden kötött- és nagybirtok mozgósítva legyen, vagy hogy rendezkedjék be kisbérletrendszerre, az sem, hogy a nagyobb birtokok valamennyije felajánlja magát, szabad egyezkedés árán a parcellázás és telepítés céljainak, hanem egészen más; — *világosan disztinváljunk ebben is*. Az egyedüli óhaj az, hogy ott, a hol a kötött birtokok útját állják a kisgazda területi terjeszkedésének, azok szabadabbá tétessenek; továbbá az, hogy ott, a hol a nagyföldbirtokosok, a kik sok helyen egész mértföldekre kiterjedő birtokterület felett rendelkeznek, mintegy módot nyújtsanak arra nézve, hogy az állam kezén át, az a rég vajdó gazdasági nagy program megvalósulhasson, a mely összes gazdasági bajainkat mintegy kiküszöbölhetné, illetve minden valószínűség szerint bajainknak mintegy útját tudná állani. Méltányosság kell, hogy vezérelje a hazafias birtokosságot és különösen a nagybirtokosokat, midőn az ország regenerálásában részt vesznek; részt kell pedig venniök, mert hiszen társadalmunknak vezető elemei ma már csakis

az intelligensebb jobbmódú gazdák és főképpen a nagybirtokosok. Középbirtokososztályunk nincsen meg, vagy legalább is nincsen meg régi hírnevében, kell tehát, hogy az intelligensebb gazdák és ezek között leginkább a nagyobb birtokosok, társadalmunk egyik főalkatrésze belássák, hogy itt az idő minél előbb akcióba lépni.

A hazafias nagybirtokos előtt lebegjen az a szempont, hogy birtokviszonyok tekintetében hazánk véreiért, okvetlenül tenni kell már valamit.

Nagybirtokosaink soha jobbat nem cselekedhetnének, mintha az alföldi és dunántúli birtokaik területéből egy-egy résznyi területet átengednének akár kisbérletek létesítésére, akár államilag garantált parcellázásra és esetleg falvak telepítésére; vagy pedig az sem volna rossz gondolat, hogy ha a békésgyulai Almássy grófnő tulajdonát képező birtokokon végbement birtokparcellázási methodus szerint járnának el. Bizonyára volnának községek, a melyek követnék Gyula város példáját, a mely város finanszírozta lakosságának az Almássy-féle birtokvétele. De kínálkozik még ehhez hasonló más methodus is; ilyen például a kevermesi Ypsylanti-féle nagy uradalom birtokeladása, a hol az állam keze olyan szép eredményt biztosított az eladónak, ugyanakkor, a mikor a parcellázásban résztvevők szintén teljes meglelégedéssel vannak.

A gróf Festetics Tasziló-féle, zala- és vasmegyei birtokcsoport is, a mely az állam hozzájárulását kinyerte, hasonlóan ígérkezik; az ottani nép valósággal örömmámorba jutott a gróf nagylelkűsége által, midőn állami beavatkozással eladás útján parcellázásra bocsájtja, több mint 22,000 kat. holdnyi birtokrészletét. Közel 40 község van itt érdekelve és már mindenfelé hallatszik ott, hogy ezzel a parcellázással gátat fognak vetni a kivándorlásnak.

Ime, mindez azt mutatja, hogy csak akarat kell társadalmunk és különösen nagybirtokosaink részéről és megindul a régvárt igazi gazdasági és birtokpolitikai akció a parasztok

megmentésére és világos, hogy ezzel a kivándorlás megakadályozására.

Természetes azután, hogy a további gazdasági fejlettségnek sem szabad kimaradnia. Rendezni kell a hol erre szükség van a kicsiny emberek érdekében a birtokparcellázással a tagosítást is, mert nagyon is szétszórtan fekszenek már az apróbb gazdák birtokai; rendezni kell esetleg szövetkezés útján is a legeltetés ügyét, mert különben állattenyésztésünk körül aligha lesz meg a kívánt haladás, végül pedig a hol csak lehetséges, még több állami minta gazdatelepekről, paraszt és munkás gazdaságok létesítéséről szintén kell gondoskodni, mert ennek a parasztnép nagy hasznát veszi. Egyedül ilyen akcióval lehet csak az országban megingott kisbirtokosok helyzetén változtatni és azoknak megerősödését remélni. Ha mindez azután meglesz, törvényhozási úton az is rendezendő, hogy idegenek már több birtokot ne vásárolhassanak sőt sorompót kell állítani az idegenek által összevásárolt földek elé, hogy annak anyagi hasznát inkább az ország, mint a külföld lássa.¹⁾ És ha ez azonnal nem volna lehetséges, azok az idegen kézen levő nagybirtokok is, a melyek idővel esetleg adásvétel tárgyát képezhetik: az állam részéről megváltandók volnának olyanformán, hogy abból kihasználható legyenek kis bérletek olyanok részére, a kik rögtön készpénzzel nem képesek földet vásárolni, de rajonganak a föld után. A fennmaradó rész pedig parcellázás útján népünk között — persze mindig a fajmagyar nép erősödésének figyelembevételével — megfelelő áron értékesítendő volna.

Szükség van ilyen eljárásra, mert az az állapot, hogy a kisbirtokosra átlagban csak 5·3 kat. hold és a közép-birtokosra is csak 193 kat. hold jut, ugyanakkor a mikor a nagybirtokosokra, — a miben különösen előljárnak az idegenek — átlagban több mint 3000 kat. hold esik, tarthatatlan.

¹⁾ Romániában törvényt alkottak az idegen birtokosok birtokvásárlásainak megakadályozására; Oroszországban sincsen idegen honosságú földbirtokosnak földje. Magyarországon szintén így kellene berendezkedni.

De nem kívánatos, hogy mindenütt megmaradjon a nagy bérbirtokrendszer sem, nem különösen a kötött birtokokon. A nagy bérbirtokok sokszor nem a nagy bérgazdálkodásra rendezkednek be, hanem alárendelik magukat a kisbérleteknek, azonban olyan célzattal a miben ismét csak a kis emberek károsodását látjuk. Igaz, hogy Magyarországon a romániai állapotokhoz hasonló viszonyok nem keletkezhetnek, mert a magyar nép inkább kivándorol, mintsem hogy erején felüli nagy földuzsora árán keresné boldogulását.

A nagy bérbirtokok uzsora rendszere tehát Magyarországon, a romániaiaknál sokkal felvilágosodottabb magyar nép körében bármennyire is földéhes lesz a nép, sohasem fog olyannyira veszedelmes módon kifejlődhetni, mint Romániában, a hol a múlt év tavaszán, épp e miatt parasztdúlás ütött ki, a melynek vérdíja sok ezer ember pusztulása volt. Itt különben a parasztok helyzete a földbirtokok egészségtelen megoszlása által, sokkal kedvezőtlenebb is mint Magyarországon. A romániai nagybirtokok elnyomják a 10 hektáron aluli parasztbirtokokat; a parasztbirtokosoknak mindössze is a művelés alatt álló körülbelül 8 millió hektárnyi területből 3·32 millió hektárnyi területük van,¹⁾ holott a nagybirtokosok összes művelési birtokterülete 3·79 millió hektár. A romániai parasztbirtokosok száma 1 millió; nagybirtokos itt 4171 van. Ezenfelül van 10—100 hektárig terjedő birtokos 38,700 összesen 861,000 hektárnyi területen. Romániában a lakosságnak 80%-a él földművelésből; ebből a tulajdonképeni paraszt 5 millió. A parasztok tehát a művelés alatt álló összes területnek csak 41·66%-át birják.

* * *

A francia forradalom okait, a mint ezt az újabb kutatások megvilágítják, *Taine* mesteri leírásából látjuk eléggé tisztán; a forradalmat ugyanis nagyobbára a földbirtokoknak módfelett kedvezőtlen megoszlása (a túlsok nagybirtok)

¹⁾ Az összes művelés és nem művelés alatt álló területhez viszonyítva 25%-nyi részesedés ez.

hozta létre. Hogy áll ma ott a földbirtok? Háromszáz hektáron, azaz 600—700 kat. holdon felüli birtok aránylag kevés van (4280 ilyen birtokot talált az 1892-iki összeírás), annál több azonban a kisparaszt- és a jobb módú parasztbirtok (az 50-től 100 kat. holdig terjedő), de szép számmal vannak a 100—200 kat. holdas parasztbirtokosok is, a kiket már kis középbirtokosoknak ismer a francia nép és a 200—600 kat. holdas középbirtokosok (ezek között is sok a parasztbirtokos), a kik 29,000-en foglalnak helyet az ottani birtokkategóriákban.

Az 1892-iki francia mezőgazdasági statisztikai összeírás 49.378,813 hektárnyi területet vett számba (összes területe Franciaországnak 53.646,370 hektár) és ezt 5.702,752 gazdaságra mutatta ki; 1882-ben 5.672,007 gazdaságban 49.591,861 hektár volt feltüntetve, tehát a gazdasági birtokterület itt még nagyobb, mint Németországban, a hol 5.558,317 gazdaságban 43.284,742 hektár a gazdasági terület.

Franciaország gazdaságainak száma és a gazdasági terület így alakult 1892-ben:

	Gazdaság = 100%	Terület Hektár = 100%
1 hektáron alul volt . . .	2.235,405 = 39·20%	1.327,253 = 2·68%
1— 5 hektárig volt . . .	1.829,259 = 32·08%	
5— 10 hektárig volt . . .	788,299 = 13·82%	
1—10 hektárig összesen	2.618,558 = 45·90%	11.244,750 = 22·77%
10— 20 hektárig volt . . .	429,407 = 7·53%	
20— 40 hektárig volt . . .	282,000 = 4·94%	14.313,406 = 28·99%
40— 50 hektárig volt . . .	51,054 = 0·94%	
10—50 hektárig volt összesen	764,461 = 13·41%	
50—100 hektárig volt . . .	52,048 = 0·91%	
100—200 hektárig volt . . .	22,777 = 0·40%	
50—200 hektárig volt összesen	74,825 = 1·31%	
200—300 hektárig volt . . .	6,233 = 0·11%	
300 hektáron felül volt . .	4,280 = 0·07%	
200 hektáron felül volt . .	10,513 = 0·18%	22.493,410 = 45·56%
Főösszeg . . .	5.702,752 = 100%	49.378,813 = 100%

Az ipar kifejlődése, a mely még régibb keletű, mint Németországban, Franciaországban a birtokok arányos és

megfelelő megoszlásának köszönhetette nagyszabású fejlődését. Szomorú tünet itt csupán az, hogy a parasztság kezén lévő birtokterület alig elegendő, de mert Franciaország területén új földet áldozatok nélkül nem teremthetnek, kevés ugyanis a nagybirtok és így az intenzív gazdálkodás daczára, a melyben előljárnak, nem tudnak érdemes, nagy eredményre jutni. A földmivesek tehát itt elég nehéz problémákkal küzdenek,¹⁾ minthogy azonban mégis csak a legfontosabb faktornak a földmivelést tartják: az államférfiak állandó gondoskodása a gazdák helyzetének javítása. Egy másik nagy baj, a mely már a földmivesség megszorításának kifolyásaként jelentkezik itt, a születési arány módfelett kedvezőtlen állapota. A világon ugyanis seholsem fejlődött ki annyira az egy- és a két gyermekrendszer, — sőt helylyel-közzel a gyermektelenség rendszere, mint éppen itt. Ez az állapot, a mely már közel félévszázados, a francia törvényhozást nyugtalanítja is és minden képzelhető módon igyekeznek ellensúlyozni ezt a nemzetölő, népesedési dekadenciát, a mely természetsszerűleg a depopulációt okozza.

Kétségtelen tehát az, hogy midőn már a franciaországi birtokok az intenzív gazdálkodás keretében mozognak, mert a népszaporulat csakis a birtokterület fejlődésének arányában haladhat,²⁾ ugyanakkor mintegy rekonstrukcióra szorul a gazdasági ügymenet. Itt tehát komoly ok az, hogyha a földbirtokokat (a kis-, közép- és nagybirtokokat) az ország érdekeinek legalkalmasabb módon fejlesztik. Igaz viszont az is, hogy ha valahol egyes közép- és nagybirtokok parcellázás alá kerülnek, ott rögtön meglátszik ennek is a hatása; népesedés tekintetében ugyanis itt azonnal megelőlegebb fejlődés mutatkozik. Francia nemzetgazdák, hogy a depopuláció mértékét csökkentsék, még a birtokok rati-

¹⁾ A szőlőművelők nehéz helyzete, a mely már csaknem veszedelmes mozgalmá fajult, mutatja, hogy a baj már itt is felütötte a fejét.

²⁾ Franciaországban 1891-ben a földműveléssel foglalkozó lakosság 17.43 millió volt, vagyis az összes lakossághoz viszonyítva 45.47% (1886-ban 46.6, 1881-ben 48.4 és 1876-ban 51.4%.)

onálisabb kihasználását az eddigénél is jobban ajánlják, a mi egyértelmű újabb és újabb tőkének a birtokokba való befektetésével. Pedig hát már a franciaországi birtokok, a kicsinyek és a nagyobbak, sok tőkét emésztettek fel és így természetesen az adósságok nagy halmaza szintén nyomja a birtokosokat. A francia parasztnál sok esetben azonban nem csupán a föld, hanem az ipari munka is nyújt jövedelmezőséget, és így az adósságok bár jelentékenyek, lassan úgyan, de azért mégis csökkennek.

A földbirtokoknak statisztikai eredményei szembeállítva a magyarországi adatokkal, Franciaországban a következők voltak:

	Franciaország		Magyarország
1 hektáron aluli terület	2·69%	(2·87 hektárig)	5·84%
10 hektárig terület	25·46%	(11·51 "	29·48%
40 " "	54·45%	(57·55 "	52·38%
50—100 " "	} 45·56%	(115·10 "	56·15%
100—200 " "		(287·75 "	61·63%
200 hektáron felüli terület		(287·75 hektáron felül)	38·37%

*
* *

Ezen adatok mellé, párhuzamba állítva a német birodalom birtokstatisztikai adatait, 1895-ből az eredmény ez:

	Terület	
	Gazdaság = 100%	Hektár = 100%
2 hektárig	3.236,367 = 58·23%	2.415,914 = 5·58%
2— 5 "	1.016,318 = 18·28%	4.142,071 = 9·57%
5—10 "	605,814 = 10·89%	5.355,138 = 12·37%
Összesen :	4.858,499 = 87·40%	11.913,123 = 27·52%
2— 10 hektárig	1.622,132 = 29·17%	9.497,209 = 21·94%
10— 20 "	392,990 = 7·09%	7.182,522 = 16·60%
20— 50 "	239,643 = 4·31%	9.459,240 = 21·85%
10— 50 "	Összesen: 632,633 = 11·40%	16.641,762 = 38·45%
50—100 "	42,124 = 0·76%	3.697,961 = 8·55%
100—200 "	11,250 = 0·20%	2.349,284 = 5·43%
50—200 "	Összesen: 53,374 = 0·96%	6.047,245 = 13·98%
200—500 "	9,631 = 0·17%	4.221,820 = 9·75%
500—1000 "	3,608 = 0·06%	3.301,118 = 7·62%
1000 hektáron felül	572 = 0·01%	1.159,674 = 2·68%
200 hektáron felül együtt	13,811 = 0·24%	8.682,612 = 20·05%
Főösszeg:	5.558,317 = 100%	43.284,742 = 100%

Ha már most a három állam gazdasági birtokmegoszlását figyelembe vesszük, természetesen csupán a számon vett mezőgazdaságilag művelt gazdasági terület-részen, akkor országos átlagban jut egy-egy gazdaságra:

Magyarországban (mezőgazdasági állam)	8·87 hektár
Franciaországban (inkább ipari állam)	8·66 „
Németországban (erős iparállam is)	7·78 „

Az összes területhez egyenként viszonyítva a birtok-kategóriák területeit — és fokozatosan egymásmellé állítva az átlagokat, — a következő kép mutatkozik:

Magyarország		Németország	
Birtokterületi fokozat és százalékokban kifejezett átlag:			
0— 11·51 hektárig	= 29·48%	0— 10 hektárig	= 27·52%
0— 57·55 „	= 52·38%	0— 50 „	= 65·97%
0—115·10 „	= 56·15%	0—100 „	= 75·52%
0—287·75 „	= 61·63%	0—200 „	= 79·95%
287·75 hektáron felül	= 38·37%	200 hektáron felül	= 20·05%

Franciaország

Birtokterületi fokozat és százalékokban kifejezett átlag	
0— 10 hektárig	= 25·46%
0— 40 „	= 54·45%
0—100 „	} = 45·56%
0—200 „	
200 hektáron felül	

Figyelembe vételével az összes gazdasági birtokoknak, a legkisebb kisbirtokosok területe Magyarországon körülbelül egyenlő a németországiával, nem kedvezőbb azonban a franciaországi állapotoknál, a hol a legkisebb birtokosok területe sem sokkal kisebb, és mégis sokkal több az egészséges parasztbirtokosok területe, tehát a 10-től 40 hektárig terjedők, a melyek területe körülbelül 29%-nyi birtokrészt foglal el; (49·38 millió hektárból ugyanis erre a birtok kategóriára 14·31 millió hektár esik). Magyarországon 11·51 hektártól — 57·55 hektárig az arány 22·90%, Németországban 10—50 hektárig 38·45%, tehát úgy a franciaországi, mint különösen a németországi állapot, az ezen kategóriájú birtokokra nézve sokkal kedvezőbb mint Magyarországon.

A következő birtok-kategóriákban is nagyon egyenlőtlen a birtokarány; ugyanis egész 287·75 hektárig Magyar-

országon alacsony, holott Németországban és Franciaországban 200 hektárig egészen normális, sőt az ottani viszonyoknak kedvező, hogy azután az a nagy különbség, a mely Magyarország és a két állam között mutatkozik nagybirtokok tekintetében, teljesen a szemünkbe tűnjön. Pedig hát míg 1900-ban Magyarországon az összes lakosságból □-kilométerenként 59·6 lakos esett, addig Franciaországban 73·6, Németországban 104·2.

Mennyivel indokoltabb volna tehát Magyarországra, a honnan a kivándorlás folyton és rohamosan emelkedik, mint sehol a kontinensről, hogy a birtokmegosztás nálunk kedvezőbb fejlődési irányt vegyen.

*
*
*

Ausztria birtokstatisztikai adatai, az 1896-iki felvétel alkalmából, a birodalom területének még csak 46%-ára ismeretesek; nevezetesen Alsó- és Felső-Ausztria, Csehország, Morvaország, Szilézia, Stájerország és Salzburgra nézve. Az összes terület ezen tartományokban 13.774,632 hektár, a mely 2.061,975 gazdaságra oszlik, beleszámítva a jogi személyi gazdaságokat, a melyek területe eléggé jelentékeny.

A gazdaságok és a gazdasági birtokok területe a birodalom összterfogatához viszonyítva 46% és így 54%-nyi terület hiányzik még. Ezen 54%-nyi hiány nem engedheti meg azt, hogy Magyarország és Ausztria birtokmegosztása között érdemleges következtetésekbe lehessen bocsátkozni. A 46%-nyi területrészt, tehát legfeljebb csupán arra alkalmas, hogy Ausztria gazdasági birtokállapotát mintegy tájékozással bemutassa.

Ezek a csonka adatok tehát, habár ebben az állapotukban alig hasonlíthatók össze a mi birtokviszonyainkkal, csak némi bázisul szolgálhatnak. Fontosak azonban így is, mert Ausztria, Magyarországgal vámközösségben él és ismeretes mindnyájunk előtt, hogy a vámközösség minő állapotokat teremtett Magyarországon.

Ausztria hét tartományában ekként oszlanak meg a birtokok és birtokterületrészek:

Birtok-kategóriák		Gazdaságok		Terület	
		száma =	100%	hektár =	100%
1	hektárig . . .	1.105,327	= 53·6%	321,671	= 2·3%
1—	2 „ . . .	248,380	= 12·0%	354,381	= 2·5%
2—	5 „ . . .	261,211	= 12·7%	833,833	= 6·1%
5—	10 „ . . .	162,999	= 7·9%	1.174,961	= 8·5%
1—	10 hektárig együtt	672,590	= 32·6%	2.363,175	= 17·1%
10—	20 hektárig . .	165,999	= 8·0%	2.380,163	= 17·5%
20—	50 „ . . .	101,533	= 4·9%	2.887,884	= 20·9%
10—	50 hektárig együtt	267,532	= 12·9%	5.268,047	= 38·2%
50—	100 hektárig . .	10,836	= 0·5%	720,683	= 5·4%
100—	200 „ . . .	3,373	= 0·2%	459,270	= 3·3%
50—	200 hektárig együtt	14,209	= 0·7%	1.179,953	= 8·7%
200—	500 hektárig . .	1,541	= 0·1%	465,793	= 3·4%
500—	1000 „ . . .	466	=	329,904	= 2·4%
1000	hektáron felül . . .	670	= 0·1%	3.846,089	= 27·9%
200	hektáron felül összesen	2,677	= 0·2%	4.641,786	= 33·7%
Főösszeg		2.061,975	= 100%	13.774,632	= 100%

Csonka adatokról lévén szó, Ausztriában a birtokmegoszlás a fentebb kimutatott vonatkozásokban a következő:

10 hektárig részesedik	19·4%
50 „ „	57·6%
100 „ „	63·0%
200 „ „	66·3%
200 hektáron felül „	33·7%

Kitűnik tehát elsősorban is, hogy a kisbirtokosok birtokterület-aránya 10 hekt.-ig csak 19·4% (10 hekt.-ig 86·20%-nyi gazdaság van érdekelve, Magyarországon 88·90%). E birtokkategóriákban legkedvezőbb itt az arány az összes ismertetett államokkal szemben, mert Magyarországon 29·48%, Németországban 27·52%, Franciaországban 25·46%-kal foglalnak helyet a 10 hektárig terjedő kisbirtokok. Nagyon erős Ausztriában a 10—50 hektárig terjedő parasztbirtokok területe, azaz 38·20%, Magyarországon 22·90%, Németországban 38·45%, Franciaországban [10—40 hektárig] 28·99%. Kevésbé erős az 50-től 200 hektárig terjedő birtokterület, azaz 8·70%, (Magyarországon 287·75 hektárig 9·29%, Német-

országban 13·98⁰/₀, Franciaországban 15·0⁰/₀) és a 200—1000 hektárig terjedő = 5·80⁰/₀, (Magyarországon 287·75 hektártól 575·5 hektárig 6·08⁰/₀, Németországban 17·37⁰/₀). Végül a nagybirtok Ausztriában 1000 hektáron felül 27·90⁰/₀, Magyarországon 575·5 hektártól feljebb 32·29⁰/₀, Németországban pedig 1000 hektáron felül 2·68⁰/₀.

Ausztria említett tartományaiban a 200 hektárig terjedő birtokok közül 9.132,846 hektáron = 66·30⁰/₀ területen (99·8⁰/₀ gazdaságban) paraszti gazdálkodás folyik, holott Magyarországon a paraszti birtokok gazdasági területe csak 56·15⁰/₀; Németországban ugyancsak 99·80⁰/₀-nyi gazdaságban a paraszti gazdálkodás 79·95⁰/₀! Ausztria említett tartományaiban jó középbirtok 200—1000 hektárig mindössze alig van 5·80⁰/₀, Magyarországon 287·75-től—575·5 hektárig 6·08⁰/₀ és Németországban 17·37⁰/₀. Nagybirtok Ausztriában szintén elég sok van, csakhogy jóval kevesebb, mint Magyarországon.

*
*
*

A különféle birtokállapotokból és birtokkategóriákból leszürt következtetés és összehasonlítás tehát nem a mi javunkra ütött ki; beh bizonyult, hogy Magyarországon a birtokkategóriák reformra szorulnak, beh bizonyult, hogy a reformokat a társadalom jóakaratával csakis az állam hajthatja végre, mert az államhatalom nem csupán egyesek, hanem az összesség érdekeit képviselheti és képviseli is.

*
*
*

A mint ezt már többször hangoztattam, a mi birtokmegoszlásunknak legnagyobb baja az erősebb középbirtokok hiánya és természetesen még inkább a jó alapon nyugvó paraszti birtokok hiánya. A földéhes népet hiába biztatjuk ígéretekkel, sorsával az mindaddig nem lesz megelégedett, a míg szeretete a földhöz oly lélekemelő módon nyilvánul, mint az hazánkban tapasztalható. Anyagi tekintetben meggyöngült

parasztjaink a tengerentúlra évenként százezrenként mennek, hogy ott megszedhessék valamennyire magukat és közülök sokan visszajöve, bár drágábbnak találják ősi hazájukban a földet, a melyet esetleg olesón elköttya-vetyéltek, ismét visszaszerzik azt. Ebben a különben becsülendő érényben csupán az a szomorú, hogy száz- és százezer kivándorlóból szülőföldjére alig néhány ezerre rúg a visszavándorló, hogy újabb letelepedéssel folytathassa életét, a hol azt megelőzőleg reája nézve a viszonyok egyidőre megszakítottak.

Különben ha szívesen is látjuk, hogy a kivándoroltak közül többen visszajönnek, azért még sem örvendhetünk az ilyeneknek, mert a visszavándoroltak, ha már egyszer idegenben megfordultak nem szintiszta érzelmű hazafiak többé. Eppen ez indokolja, hogy becsüljük meg legjobban idegenben nem járt parasztjainknál azt az őseiktől öröklött nagyon szép érényt, a mely a földvásárlási törekvések körül mutatkozik. Hazánknak minden hű fia, addig ragaszkodik ahhoz a röghöz, a melyen született, a míg nem ismeri a csapásokat és nem ismerkedik meg az országontúlirészekkel. A mint azonban már egyszer kivándorolt, könnyen megváltozik lelki világa is és tudat lanságában hajlik minden rosszra; ez az oka, hogy sokszor csalódunk a visszavándoroltakban, a kik gyakran ügynökeivé is válnak azoknak, a kiket itt még a gond és teher alig nyom, a kik tehát a mai nehéz birtokviszonyok mellett is elég jól megélnének. A visszavándoroltaknak más a lelkivilága, mint azoknak, a kik születésüktől fogva szülőföldjükön élnek. Ne igen áltassuk tehát magunkat azzal a „hozománynyal“, a mely az ígéret földjéről hozzánk jut, mert annak a pénznek minden jó értéke mellett sok a mérge is. Sok a mérge, mert beoltották az ilyen idegen helyeket látott emberekbe azokat a nemzetközi elveket és eszméket, a melyek újabb elhíntés által sokszor hazai szocziáldemokratákat is teremtenek, még pedig egészen reakzionárius irányban és így igen gyakran az ilyen visszavándoroltak által terjesztett vad elvek parasztságunk megrontására is vezetnek.

Az itthon maradottakat, sokkal hazafiasabb intencziók vezetik birtokszerzési vágyaikban; igaz, hogy a népámítók a jó és egészséges fajtisza nép lelkületét részben szintén megmételtyezték már itt is, midőn haszonlesésből ügynökeikkel beutazgattatták az országot a nép felbujtása végett, hivatkozva nem éppen rózsás viszonyaikra, a kiket azután azon a néven, hogy nyomorúságuknak önmaguk (már t. i. a parasztok) az okai, sokszor sikerült félrevezetniök. A szándék világos itt is; tévutra vezetni a gyakran kütködő, anyagilag részben gyenge lábon álló parasztot és kisbirtokosnapszámost, hogy a mint ez már megtörtént, olyan cselekedetre is felhasználhassák, a mely cselekedet már egyenesen beleütközött törvényeinkbe és megtorlást is követelt.

A visszavándoroltakban, ismételjük, nem igen lehet örömtünk, bárha azok némi vagyont is gyűjtöttek, mert ugyanis a visszavándoroltaknak, a mint hazai földre lépnek, sokszor derogál a legmegszokottabb gazdasági munka is. Nagy az urhatnámság és még több a vak szenvedély az ilyenekben.

Soha se igyekezzünk tehát a magyar parasztot kivándorlásában támogatni, mert ezzel régi nemes gondolkodását a haza fogalmáról, akaratlanul is megtörjük; de kiöljük belőle az őseitől öröklött nemes erényt, a haza szeretetét, a mi pedig a hazai föld iránt mindaddig a míg nincsen megmételtyezve, oly megkapóan mutatkozik. Kivándorlásra, amerikai pénz szerzésre való biztatás helyett, juttassuk inkább földhöz, munkához és ekkor újra hű fia lesz hazájának, de ekkor meg fogja becsülni azt is, a ki jót tett vele és végre maga magát is.

Legyen vezető eszménk, hogy a magyar parasztot nem csak az ő saját, hanem a haza érdekében is kell támogatni; ha t. i. látja és érezni fogja, hogy a haza szeretete vele szemben ismét és pedig a réginél is jobban megnyilvánul, magasztos példaadást fog mutatni még azoknak is, a kik az élet viharaiban könnyebben siklanak át, de a kik a haza

szeretetét oly megható vonásokkal, mint az itthon élők, sohasem tudják kimutatni.

Ha a parasztot földszerzésében támogatjuk, egyúttal az ország javát is előmozdítjuk; ha a paraszt vagyonban erős és lelkében nemes, akkor hazafias is, de ilyen esetben nincs az a gazdasági vihar, a melynek ellentállani nem tudna, de nincs az az elszántság, a melyet ki nem fejtene, ha állami egységünk megvédéséről valaha szó volna. Haldadására és boldogulására is csak akkor lehet a magyar parasztot serkenteni, ha az életéhez megkívántató biztos alap, tehát a vagyon is meg van hozzá. A paraszt más vagyont mint földet, alig ismer; ha pénze van, azt az utolsó garasig a földbe fekteti. Föld nélkül paraszt ezelőtt sem boldogult, és most még kevésbé tud boldogulni.

Azon az alapon azonban, a melyen a paraszt ma jut birtokhoz, (földhöz), a mely a magán üzérkedési telepítésben illetve parcellázásban csúcsosodik ki, a mint ezt már többször hangsúlyoztam, czélt nem érhetünk, mert ennél az akciónál nem a parasztság érdeke, hanem inkább a spekuláció haszonleső érdeke forog szóban.

A mostani magánparcellázás sok esetben inkább súlyosbítja a kisgazdák helyzetét, mint javítja, mert azok a birtokok, a melyek a parasztbirtokok „állítólagos“ erősítésére, a pénztőzsérek kezein átmennek, sok bajnak az okozói.

De ne feledjük, hogy már magában véve az a tény, hogy akkor, a mikor az állam hozzá óhajt majd nyúlni a mentés igazi munkájához, akkor esetleg a helyzet súlyosabbá lehet az által, hogy a most oly könnyen megszerezhető birtokoknak nem lesz meg az a sokasága; tehát az állam akciójának keresztülvitelénél, midőn a szabaddá válható földek megvásárlása fog bekövetkezni, nehezebb lesz a földszerzés, a mit természetesen elsősorban is a megmentésre váró parasztság fogna ismét megsínyleni.

Ennyire azonban, kivéve talán a felvidék némely részét, aligha juthattunk, mert különösen a sík és dombvidékeken

elég sok gazdát cserélő birtok vár rendeltetésére, lesz tehát olyan birtok még elegendő a mely önként felfogja magát ajánlani a telepítés és parcellázás czéljainak, hogy végre az állam, rég kontemplált egyik legnemesebb és legszebb feladatát az ország összeségének javára végezhesse.

Az államkormányzat törvényhozási hatalmánál fogva, egész birtokpolitikai rendszerünket abba az irányba segítheti, a mely a mainál mindenestre egészségesebb, tehát megfelelőbb is lesz.

A magyarfaj terjeszkedését mindazokon a vidékeken, ahol már-már faji pozíciót veszítettünk, a kormány azonban csak úgy képes előmozdítani és megerősíteni, ha az egész ország népe a kormány akciója köré sereglik. Mindazokat a magyar nyelvhatárszigeteket is, a melyek mintegy beékelődtek a nemzetiségek által lakott tengerbe, soha jobbkor összekapcsolni nem lehet mint most, midőn a földéhség magyar parasztjaink részéről olyan nagyon erősen nyilvánul.

Nemzeti és gazdasági alapon álló megerősödött fajmagyar parasztosztály mellé természetesen a mainál sokkal erősebb alapon fajmagyar középbirtokososztályt is kell teremteni, lehetőleg a még életerős régi úrbirtokosoknak a talpraállításával. Ezzel a két osztálylyal állhatna szemben azután a hazafias magyar főúri nagybirtokososztály, mintegy védő és vezető szerepkört alkotva a jövőben is. Persze a sik földön és a Dunántúl kellene elsősorban is a mentési akcióhoz hozzá látni; és pedig elsősorban azért itt, mert ime az már nem csak sajnálatra méltó és fájdalmas, hogy a legintelligensebb vidék népe kivándorol, hanem leginkább az, hogy ez a vidék javát, fiatal erejét veszíti népének.

Ez a két vidék az, a hol a földéhség a legtöbb bajt okozza; itt kell hazafias cselekedetre lépniök vezető köreinknek és talán elsőbbit is a magyar nagybirtokosoknak.

Boldogult *Beksics* Gusztáv, a ki oly hévvel és szeretettel vetette fel a birtokok kicserélésének kérdését, talán

hazafiasabb gondolattal aligha volt valaha megáldva, mint a midőn azt az eszméjét ajánlotta a magyar mágnásoknak és a hitbizományos uraknak, hogy a sík és dombvidékeken nyissanak tért a parasztok terjeszkedésének. Igen jól tudta Beksics, ez a kiváló publicistikai író, hogy a szántóföldek felszabadítása által a földéhes parasztságot mily könnyű volna oda kapcsolni.

Nagybirtokosaink az ország szívében az Alföldön és Dunántúl sok földet tartanak megszállva; ott tehát, a hol nem mozdulhat a parasztság, vagyis aprótörpe birtokát új földdel nem szaporíthatja, mutatkozik a legnagyobb fokú elégedetlenség is.

Pedig ezeknek a birtokoknak részbeni kicserélésével az ország hegyvidéki periferiái is szabad utat nyitnának az erdőgazdasági üzemekre, itt a nagybirtokos a mellett, hogy vadászpassióinak áldozhatna, még hasznos befektetéseket is tehetne, mert azáltal, hogy sík- és dombvidéki birtokainak egy részéért jelentékeny tőkéhez jutna, alkalmas birtokot is szerezhetne; de módja volna hasznos alapon, hasonlóan az osztrák és porosz mágnások eljárásához az elég szűk korlátok között mozgó faipar megteremtésében, jó példával előljárni.

De azáltal, hogy ha itt a latifundiális birtokok urai felajánlanák birtokaik egy részét, megszűnnék velük szemben az az antagonizmus is, a mely sajnos az utóbbi időben, különösen egyesekkel szemben, mindjobban érezhetőbbé vált. Ilyen elhatározások után nem volna meg az a rideg vélemény, hogy ők, a nagybirtokok urai megközelíthetetlenek, vagy, hogy a parasztnép érdekében ők nem akarnak jót tenni akkor sem, a mikor saját maguknak is használhatnának vele. Ezzel a nagyszerű cselekedettel, illetve gazdasági irányváltoztatással egyszerre meglehetne hódítani a jó fajmagyar nép szívét, szeretetét véreihez és ha még a külföldi honosságú birtokosok terjeszkedésének a törvényhozás is gátat emelne, hogy a mai nehéz birtokviszonyok mellett még több magyar birtok át ne menjen a külföldiek tulajdonába, ezzel azután az egész ország népét a megnyugvás is áthatná.

Ismétlem, ilyen akezió után nem kellene attól sem tartanunk, hogy a magyar rónák aranykalászeit vér fogná pirosra festeni, a mint ez már az utóbb lefolyt 15 év alatt többször megtörtént. Ehelyett inkább az következniek be, a mi hajdan volt, hogy vidám hangulat mellett folyna le az aratás; meg volna ugyanis a munkaerő, de meg volna az egymás iránti tisztelet és újra meg volna a sokaknál letűnőben levő hazaszeretet és végül mindene fölött a társadalmi békesség, a minek hiányát országszerte olyan nagyon érezzük.

Az idegenek terjeszkedését gátló körülményekre azért is szükség van, hogy az államkormány politikai integritását nemzeti erősödésünk javára fordíthassa.

Tapasztaltuk ugyanis, hogy minél több idegen birtokos szakadt reánk, annál jobban fészkelődtek a nemzetiségek a kik békességben alig is férnek már meg a portájuk körül.

Semmi sem mehetne könnyebben, mint a helyes birtokmegoszlás keresztülvitele, hogy ha természetesen a hazafias úri nagybirtokososztály a birtokproblema feletti megoldást társadalmi térre éppen úgy kitolná, mint a törvényhozásba is bevinné, ahol az bizonyára szíves fogadtatásban részesülne.

Népünk ilyen fordulat után nem hogy kivándorlásra gondolna, hanem ismét örömmel, szívvel és lélekkel az ekéhez állana. Ilyen reformok után nem csak, hogy nem volna ok féltetni népünket a kivándorlástól, de azok is, a kik kivándoroltak és még hazafiaknak érzik magukat, örömmel visszakiváncsoznának; megindulna az emberáradat: véreink újra elfoglalnák üresen hagyott fészkeiket.

De akkor nem kellene félni jövőnket illetőleg sem, mert a sok bajunk közepette csaknem országszerte folyó izgatás következtében fellépett munkásmozgalom és ennek iker-testvére: a bérharcz is, a mely mérges hidraként ütötte fel a fejét, szintén teljesen eltűnnék.

Mindenesetre azután, a mint radikálisabb eszközökkel látnánk hozzá a parasztosztályt és talán az egész ország gazdaközönységét elsősorban érdeklő reformok életbeléptetéséhez: nem volna szabad a kisbirtokos parasztot többé teljesen magára hagyni. Mert védelem nélkül idők múltán ismét könnyen, esetleg a mainál is nehezebben reparálható bajba keveredhetne.

* * *

Útmutatásul szolgálhatnak idevonatkozólag a külföld intézményei, a melyek sikeres védelmieszközöknek bizonyultak. Ezek közül néhányat, a melyek viszonyainknak megfelelők, gazdasági helyzetünk megerősödésére jó volna átvennünk. Ezekkel kétségtelenül hozzájárulnánk hazánk népének gazdasági konszolidálásához.

Méline, a kiváló francia államférfi, oly remekül mutatja meg azt az irányt,¹ a melyet a parasztság és a kisbirtokos napszámos, e fáradhatatlan munkásnép érdekében követni kell, „hogya a parasztot — a mint ő mondja — a föld szeretetéhez szoktassuk“. (Magyarország e tekintetben páratlanul áll; talán nincs nép, mely a magyar és különösen az alföldi paraszthoz hasonlítható volna. Rajongóbb szeretettel már nem övezhető körül a tulajdon föld, mint a hogy ezt éppen a magyar parasztnál tapasztaljuk.) *Méline*, nagy művében a többi között azt is írja, hogy: „A paraszt kisbirtokos és különösen a kisbirtokos napszámos, a ki munkaerejét a nálánál sokkal jobbmódúaknak, valamint a gazdagoknak bérbe adja, megkívánja végre azt, hogy az élet reá nézve ne legyen teher; megkívánja tehát föltétlenül, hogy a mi csekélyke vagyona van, hogy ha azt önhibáján kívül terhekkal kellett is megrakni, ne legyen a hiénák közprédája.“

Védelmet kell tehát nyújtani mindenkor és most különösen, a mikor a szegény paraszti nép olyan sok bajjal küzd;

¹ Vissza a faluba. Írta Jules Méline.

de védelmet kell biztosítani azután is, ha majd a kívánt birtokmegoszlás egészségesebb fejlődést fog teremteni.

Védelem, ha az akarat őszinte hozzá, mindenfelől kínálkozik; a szövetkezést, mint egyik jó mentőeszközt emlitem elsősorban is, mint a mely intézmény példaadást nyújt az emberiségnek általában. A szövetkezésben sok ügy, tehát még a földbérlet ügye is megoldható. Már magában véve az, hogy a szövetkezés, ha az egészséges alapon nyugszik, biztosítékot nyújt, az önhibán kívül eső tönkremenés ellen, olyan jótétemény, hogy az emberiség egyik legszebb alkotásának lehet tekinteni.¹ A hiénák érdekében életbelépő szövetkezetek persze bajt is okoznak és éppen ez az, a mi miatt az utóbbi időben a szövetkezeti eszme jótéteménye kezd kissé homályosulni.

A hitelnyújtás különféle formája közül ajánlható a szövetkezés mellett a birtokjáradékrendszer és továbbá a községi takarékpénztár intézménye; ez utóbbi különösen ott, a hol regalekötvényekben, pénzben, vagy pedig földbirtokokban van meg a vagyon. Kezelését és a vagyonnak finan-

¹ A mezőgyáni (Bihar vm.) gazdák szövetkezeti földbérlete már itt áll előttünk. *Bernát István*, e kiváló magyar író és a szövetkezés ügyének egyik apostolával Meskó és Erős hozták ezt létre; ők a jövő haladás egyik sikerét a földbérleti szövetkezésben látják. A szövetkezés azonban még nem elegendő a gazdák és az ország helyzetének teljes rendezése szempontjából; olcsó hiteltől is kell gondoskodni. És talán ez is olyan fontos, mint az előbbi és mintegy kiegészíthetné az előbbit; olcsó hitel sokszor mentőeszköz a pusztulással szemben.

A hitelnek különféle formáját ismerjük és bizonyára a közeljövő megismertet bennünket még a birtokjáradék-rendszerrel is, a melyért eseng ma az ország nagyobb része, hogy az eladósodás gondolatától menekülhessen a birtokosság.

A hitelnyújtás és a hitelszerzésen múlik az ország birtokpolitikájának problémája is, ha a hitel kedvező körülmények között folyik kezeink közé és nem megrontója birtokaink fejlődésének, ez esetben a súlyos terhektől könnyebben szabadulhatunk, mint különben, ha drága kölcsönrel dolgozunk. A jelzálogra folyó hitelnyújtás még mindig elég drága, bár sokat olcsóbbult ez is a multtal szemben; a takarékpénztárak drágák, különösen a másod és a harmad helyre nyújtott kölcsönökkel. De drágák a bankok általában és legfeljebb olcsók az olyan községi takarékpénztárak, a hol az alapegység a község látható és finanszírozható vagyona; a melyet tehát maga a község kezelhet.

czírozását magára a községre kell ruházni, mert bebizonyult, hogy az ügykezelés házilag a községi pénztárnál a legegyszerűbb és a legolcsóbb is; példa erre Nagy-Kőrös városa, a hol 30—40%-nyi városi pótdót is meg lehetett takarítani; noha csak 5—5½%-ra adtak kölcsönöket a kisgazdáknak. A községi takarékpénztárakat mindenesetre figyelembe kellene venni, mert biztos segítséget lehet vele nyújtani épp ott, a hol az, a legjobban talál hálás talajra.

De a legfőbb védelmet örökösödési rendszerünk rendezésével, továbbá az amerikai „homestead“ vagy a német „Anerbenrecht“ és a „Heimstätte“ rendszer alapján kellene biztosítani. Magyarországon, hasonlóan Amerikához, vagy Németországhoz az a fontos, hogy a parasztbirtokos földje, az ősei nyomán haladó parasztesalád kezén megmaradjon, természetesen a birtokoknak túlságos elaprózódása nélkül.

Tudjuk, mi a „homestead“ — írja Méline kiváló munkájában; — Amerikából jött át ez a szó hozzánk és családi vagyont jelent, a legszegényebbekét, hogy a szerény viszonyok között élő földmives az élet viharaitól mentesített, nyugodt tűzhelyet biztosíthasson magának. Tehát a ház és a föld, — a melyet a törvény előtt családi vagyonnak nyilvánítanak, — elvben és gyakorlatban is lefoglalhatatlan jószágul megmaradjon a birtokló kezében; vagyis a hitelezők kezére csak rendkívüli és a törvény által megengedett körülmények között kerülhessen, különben pedig, mint a család sérthetetlen menedéke, örökös védelem alatt állhasson.

Amerikában a családapa a „homestead“-del biztos abban, hogy nem foszthatják meg munkája gyümölcsétől. Bármí csapás érje, bármí következzék is: családja körében halhat meg, azon a földön, a melyet verejtékével öntözött.

A „homestead“ az egyes országok szerint, a hol bevették, különböző formákat öltött; a szerint rendezték be, mint azt a helyviszonyok kívánták, de mindig az a

momentum játszott szerepet, hogy a parasztbirtokos ingatlanaiban biztos lételét, tehát nyugalmát is föllelje.¹⁾

Mindenesetre érdekes az is, hogy Norvégiában és Svédországban, valamint Dániában és Svájcban hitelintézetek közvetítésével maguk az államok szereznek pénzkölcsönöket a parasztnak, illetve a mezei munkásoknak, hogy azon földet vásárolhassanak; Angliában pedig grófságok és városi törvényhatóságok földet vásárolnak, a melyet azután földarabolva, mint kisbirtokokat nagyon előnyös feltételek mellett a munkásoknak és kisgazdáknak juttatnak bérbe, illetve el is adnak.

* * *

Ime, többféle mód kínálkozik gazdasági ügyeink, birtokterületünk rendezésére; akár társadalmi, akár állami téren történik ez, a fő mindig az, hogy az hasznára legyen az ország népességének összességére nézve. Bármiként jöjjön tehát a gyógyítás módszere, a legfontosabb az alaposság és ez mindenekfölött. Jóakarattal és erős szívvvel kell azon a népen segíteni, a kiben ma már részben elfásultság folytán, jóformán hiányzik az erős akarat is, pedig a magyar paraszt régente mindig nevezetes volt erős akaratáról és rajongó hazaszeretetéről.

* * *

A magyar törvényhozásban, de a társadalom minden rétegében és különösen a sajtóban élénk diszkusszió tárgya a magyar parasztsztyál súlyosbodott helyzete; ebből következően közellevőnek tartom azt az időt, a mikor a mindnyájunk által annyira kívánt gazdasági megújulás végre létre fog jönni. Országunk minden nemes rétegén kell, hogy keresztülhatoljon és győzzön az az eszme, a melyet hazánk-

¹⁾ Boldogult Széchényi Imre gróf, a családi otthon megteremtéséhez ez irányú régebbi munkájában, — földmives népiünk egyik legbiztosabb mentevárul a homesteadot ajánlotta.

fiai az ország javáért hangoztatnak. Nemesebb és szebb cselekményt mostanában nem tudnék képzelni, mint azt, hogy ha gazdagabb mágnásaink és nagybirtokosaink azonfelül, hogy lelkesen propagálják a kisemberek helyzetének javítását célzó ügyeket, jó példával maguk járnának elől.

Egy ilyen módon megindított akció, bizonyára rövid idő múltán megteremtené az erős hazafias paraszt kisbirtokososztályt, de megteremtené a hazafias erős törpe-kisbirtokost is, különösen, ha a kormányzat a progresszív adórendszert, a melyet most napirendre tűzött, kibővíti és javítva, egykettőre beleillesztené a mindnyájunk részéről őszintén kívánt jobb gazdasági irányzatba.

Ha azután a kisgazda helyzete megjavulna, az kétségtelen, hogy úgy a középbirtokososztály, mint különösen a nagybirtokososztály gazdasági téren szintén nagyon előre menne; javulna ugyanis közgazdasági helyzetünk általában, mert a produkcionális viszonyok, az állattenyésztés, ipar és kereskedelem, tehát összes faktoraink, a honnan vagyont meríteni remélhetünk, egytől-egyig kedvezőbb fejlődési irányt vennének.

Az amerikai Egyesült-Államok farmerjei, de a belga és hollandi birtokosok is bizonyítják azt, a mit a francia és németországiak, hogy t. i. mindenütt, a hol a földművelésben az előljáró szerep a parasztot illette, a vagyonosodás is jobban és szembeötlőbben érvényesült.

Hol lenne pl. ma az Unió ipar és kereskedelem tekintetében, ha első pénzforrásának nem a mezőgazdaság lett volna az alapja? Mindenütt, a hol az egészséges mezőgazdaság a főalap, a vagyonosodás elmaradhatatlan, még ha az az állam, már az ipar szolgálatába is állott.

És erre a tudatra Magyarországon mily későn, csaknem akkor jöttünk rá, a mikor már állami egységünk a politikai nehéz problémák súlya alatt jóformán megingott.

A nemzetiségi fészkelődések káros kinövésai, népünk egyrészének kivándorlása, a szocializmus veszedelmes ter-

jedése, a bérharcz és egyéb káros, az uzsorát is magában rejtő okok miatt, ugyanis egész zavarttá lett már hazánkban a közgazdasági helyzet.

A problema a parasztbirtokosok helyzetének erősítésére igaz, régóta napirenden van és hogy a megoldás ilyen soká késik, annak csak mi vagyunk az okozói.

Darányi Ignác, e kiváló és lánglelkű nagyemberünk már évtizedek előtt felismerte a bajokat és erős kézzel hozzá is látott egy igazi és nemzeti jellegű gazdasági programm keresztülviteléhez; de az akkori politikai konstellációk miatt, nem valósíthatta meg hazafias nagy tervét, a mely, ha akkoriban valóra vált volna, már nem volna okunk féltetni államiségünk egységét és bizonyára a kivándorlás miatt előállott munkásügyi mizériákról sem volna okunk panaszkodni. Egyszerűen pedig azért nem volna, mert a kivándorlás hihetően jelentékenyen megcsökkent, vagy talán már meg is szűnt volna.

III. Birtokviszonyaink és a népesedési állapotok.

A birtokviszonyok és a birtokmegosztás ismert adatai mintegy megkövetelik, hogy az ország népesedési viszonyai felől is tájékozás nyújtassék, hogy az az állítás, hogy egészségtelen birtokviszonyok, egészségtelen irányú népszaporodást idéznek elő, teljes bizonyítást is nyerhessen. A feladat nem nehéz. Világosságot mutatnak a száraz számok is. A statisztikai tudomány biztos fegyvere a számok helyes csoportosításában rejlik; helyes számcsoportosítással rögtön szemünkbe ötlik a fény vagy az árnyoldal, kihozhatók tehát a negatív és pozitív eredmények, viszont ellensúlyozásul olyan eredmények is felsorolhatók, a melyek pro és kontra bizonyító-erejűek. Az itt következő számok pl. azt látszanak igazolni, hogy Magyarországon a számbeli haladás népesedési szempontból eléggé kedvező.

Magyarország összes lakossága volt ugyanis:

1880-ban	13.819,195
1890-ben	15.231,528
1900-ban	16.799,300

Húsz év alatt tehát közel 3 millióval szaporodott hazánk lakossága és pedig a következő irányban:

	Magyar	Német	Tót	Oláh	Más ajkú
1880-ban	6.403,687	1.869,877	1.855,442	2.403,035	1.287,158
1890-ben	7.356,874	1.988,589	1.896,641	2.589,066	1.400,358
1900-ban	8.648,678	1.997,115	2.002,136	2.798,536	1.352,835

A magyar faj szaporodási aránya 14·9%, illetve 17·4%; a németeké 6·6%, illetve 0·4%; a tótoké 2·5%, illetve 5·5%; az oláhoké 7·7%, illetve 8·1%; más ajkúaknál az első évtizedben még volt 8%-nyi emelkedés, de a második

évtizedben már nincs emelkedés, hanem e helyett 3·50%-nyi csökkenés mutatkozik.

A nemzet törzsének a fajmagyar lakosság számarányának expanzivitásához tehát szó nem férhet; ez a számbeli haladás mintegy bizonyítani látszik, hogy a magyar nemzet jövője biztosítva van.

Nem kételkedhetik ebben többé senki; én sem volnék és lehetnék hazám hű fia, ha lakosságunk, magyarságunk szempontjából biztos jövőt nem remélhetnék, hozzáteszem azonban, hogy megingathatatlan jövője hazánknak és így társadalmunknak csak akkor lesz meg igazán, ha a földbirtokok megoszlása és a különböző szociális természetű hasznos ügyek és kérdések helyes megoldása körül is ugyanaz a fejlődés fog mutatkozni a mely népesedésünk haladásában megnyilatkozik.

Fényes Elek, statisztikus és nemzetgazdasági író, Magyarország lakosságát 1830/35-ben 11 millió lélekkel mutatta ki, a melyből magyarajkú lakos 4·7 millió volt, ugyanakkor a mikor a németajkú lakosság 1·25, a tót 1·67, az oláh 2·20 és a többi nemzetiségiek 1·23 millió lakossal foglaltak helyet hazánk területén. Az arány tehát a magyarságra nézve 45·45% volt, 54·55% nemzetiséggel szemben és ma (1900-ban 51·97%-nyi összes népességi szaporulat után) a magyar 51·50% és a nemzetiségiek 48·50%.

A harminczas évektől kezdődőleg 1900-ig a magyarok 84%-kal szaporodtak (4·7 millióról 8·65 millióra), holott a nemzetiségek szaporodási aránya ugyanez idő alatt 28·26% volt (azaz 6·35 millióról 8·15 millióra).

A kiegyezést követő időszak után, a központi statisztikai hivatal az ország lakosságát, (1869/70-ben) 13·56 millióra becsülte. Ebből magyar volt csak 6·17 millió, a többiekre, tehát a nemzetiségiekre jutott 7·39 millió, a kik között helyet foglalt a német 1·84, a tót 1·77, az oláh 2·53 és a más nyelvű 1·24 millióval. Szemben állott tehát ekkor 54·50% nemzetiségi lakos, 45·50% magyarral!

Idők múltán minden küzdelem nélkül is a mérleg a magyarság javára billent és ma már a Rubikont, a melyért oly kitartással harczoltunk, áthaladtuk; fajmagyar népességünknek százalékaránya, az összes lakossághoz viszonyítva, meghaladja már az 50%-ot.

Az 1869/70—1900 között két ízben is pusztító járványos kolera, de a közel két évtized óta emelkedő nagyarányú kivándorlás és a több mint egy évtized óta feltűnően észlelhető születési csökkenés, tehát a születési átlag körül észlelt szaporasági hanyatlás daczára is az ország összes népessége 23·90%-kal növekedett. A bennünket ért sok csapás mellett is haladni tudtunk, bár Levasseur, a világhírű francia író, Magyarországot szaporaság tekintetében ezután már aligha helyezné a harmadik helyre.

A 23·90%-nyi szaporulat körülbelül 30 évnek az átlaga; egy évre tehát jóformán csak 0·80% szaporulat esik. Nem tagadható ugyan, hogy ha csakis a magyarság szaporulatával számolunk, az átlag már kedvezőbb, mert ekkor az évi szaporulat több mint 1·33%, vagyis a harmincz évi időköz a magyarságot 40%-kal erősítette. Harmincz év alatt a nemzetiségek a születési aránynak kisebb mértéke, a kivándorlás okozta népességi visszaesés miatt mégis 10·30%-kal szaporodhattak; ez a való tény azonban bizonyára nem igazolhatja „a magyarság rovására“ hangoztatott erőteljes fejlődésüket és még kevésbbé szolgáltat arra bizonyítékot, hogy jogot formálhatnának maguknak eszméik propagálására és terveik megvalósítására, a mi legalább is egy föderatív alapon álló államrendszerben kulminál.

Magyarországon hála Istennek, egyedül csak a magyarnak van meg az erkölcsi súlya, kell is, hogy ezt meg érezze mindenki, különösen pedig a nemzetiségek; ha a magyarság szaporodási erejében fokozódik, a miben nincs kétség és állandóan haladni is képes, azaz ha a jövőben gazdasági bajok miatt haladásában fönn nem akad, akkor a magyar nemzet bizton közeledik az egységesség felé.

Vegyük azt az esetet, hogy idővel egészséges birtokviszonyok lesznek Magyarországon, mi következik erre? Bizonyára még nagyobb lesz magyarságunk szempontjából a haladás, a mikor azután elég is lesz egy emberöltő arra nézve, hogy a fajmagyar nép asszimiláló erejével 65—70%-nyi magyarságot teremtsen. Ilyen változás után, ha t. i. idővel csak 30—35%-nyi idegen nemzetiség maradna, akarva nem akarva ez a rész is talán egészen beolvadna, a politikai magyar állam teljes egységébe. De ha végre is még hosszabb időn át megmaradna egyik-másik fajnál tulzó nemzetiségi nyom, az is bizonyos, hogy azután a magyar állam szupremáciáját, etnikai értékét soha senki sem merné többé kétségbe vonni, legalább rosszakarat nélkül nem. De a nemzetiségek közé beállítandó magyar szigetek magyarosító hatását, beolvastóképességét megakadályozni szintén nem lennének képesek a nemzetiségek és ez utóvégre egyik legnagyobb vívmányunk is volna.

Mindezt természetesen előrelátással, okosan olykép kell végrehajtani, hogy azt a magyar nemzet érdekével ellentétben álló kifelé gravitáló idegenek érezzék meg a legjobban. És ha még a hazához szító nemzetiségi csoportok ebben az akcióban segítségünkre lesznek, mert itt nem az anyanyelv kiöléséről van szó, hanem szó van a haza ellenségeinek meggyengítéséről és azok teljes letöréséről, akkor a siker iránt többé nem is lehet kétség.

Sajnos, a nemzetiségek között — tisztelet a kivételeknek — ma még nagymértékű a hazafiatlanság. Áll ez különösen a tulzó oláhokra és tótokra. Azonban gazdasági helyzetünk teljes konszolidálása, fajunk teljes megerősödése idők múltán, ennek bizonyára majd útját vágja; sokat fog-nak ők engedni abból, a mivel ma még oly merészen hivalkodnak.

Bizonyos azonban az is, hogy ha erélyesen nem látnánk ügyeink rendezéséhez, vagyis hogyha az országot gazdasági alapjában meg nem erősítenénk: kiszámíthatatlan időbe tel-

nék, a míg Magyarország nemzetérdekü célját elérhetné; annál inkább, mert ma bármennyire is kérkedünk azzal, hogy a magyarság számaránya kimagaslik, azért a keleti, délkeleti és északnyugati vármegyékben mutatkozó nemzetellenes szimp-tomák, meglazult gazdasági helyzetünknel fogva, éppen nem volnának alkalmasak nemzeti érdekeink előbbre vitelére.

De visszatérve népesedési adatainkhoz, kitűnik továbbá, hogy a magyarság centrumában a többször említett 34 vármegyében 1830/35—1900 között a nemzetiségiek szaporodási aránya 24·80% volt ugyanakkor, a mikor az uralkodó magyarok 79·20%-kal szaporodtak; 1869/70—1900 között a nemzeti-ségek 10·60% és 1880—1900 között csak 8%-kal szapo-rodtak. (A magyarok szaporodása volt 38·80%, illetve 33·20%). A nemzetiségekre nézve legkedvezőbb talán még a szaporodási arány a vegyes vármegyékben: itt 1830/35—1900 között 28·30%, 1869/70—1900 között 11·50% és 1880 1900 között 14·90% volt a szaporulat (a magyarok sza-porodási aránya 85·50%, 33·90%, illetve 35·20%).

Könnyebb áttekintés végett álljanak itt népességünk szaporulatának összehasonlítására a következő adatok:

Vármegye	1830/35—1900 között		1869/70—1900 között		1880—1900 között	
	magyar- faj	nemzeti- ségek	magyar- faj	nemzeti- ségek	magyar- faj	nemzeti- ségek
34 magyar ¹	79·20%	24·80%	38·80%	10·60%	33·20%	8·00%
10 vegyes ²	85·50%	28·30%	33·90%	11·50%	35·20%	14·90%
19 nemzetiségi ³	196·40%	30·80%	76·30%	30·80%	68·40%	12·20%

¹ A következő sorrendben: Hajdu, Jász-N.-Kun-Szolnok, Csongrád, Heves, Szabolcs, Udvarhely, Győr, Borsod, Somogy, Fejér, Komárom, Csik, Háromszék, Veszprém, Pest-Pilis-S.-K.-Kun, Esztergom, Zala, Csanád, Békés, Abauj-Torna, Nógrád, Tolna, Szatmár, Maros-Torda, Gömör, Bihar, Baranya, Zemplén, Vas, Hont, Sopron, Bereg, Ugoesa, és Bács-Bodrog.

² Pozsony, Kolozs, Szilág, Brassó, Bars, Ung, Kis-Küküllő, Arad, Moson, és Torda-Aranyos.

³ Árva, Trencsén, Liptó, Turóc, Szeben, Krassó-Szörény, Fogaras, Sáros, Szepes, Besztercze-Naszód, Zólyom, Temes, Hunyad, Nagy-Küküllő, Máramaros, Alsó-Fehér, Nyitra, Torontál és Szolnok-Doboka.

Meggyőző erővel mutatják ezek a számok, hogy az állam erkölcsi erőssége egyedül a magyar fajban van meg; a magyar faj fennsőbbsége tehát teljesen nyilvánvaló.

Nincs és nem is lehet itt tehát más teendő, mint gazdasági téren a teljes összetartás, a gazdagabbnak a szegény-nyel való szíves egyetértése és a szegényeknek támogatása, hogy a hazának, ne csak a gazdagabb, de a szegényebb is hű fia maradhasson. Azontul pedig oltalmat kell nyújtani mindenekfölött, hogy a parasztot se a galicziai és se senki idegen ki ne vásárolhassa, mert bizony a bevándoroltak, a kik különböző fortélyokkal dolgoznak — a szeszárúsítás talán a legveszedelmesebb fegyverök — parasztkisgazdáink és munkásaink megrontására törekeshnek és mintegy mindösszebb szorítják azt az övet, a mely már-már éppen a kis parasztgazdákat és munkásokat existenciájukban összeroppanással fenyegeti.

IV. Kivándorlás, népesedési viszonyok, születési csökkenés.

A kivándorlás, mely az egyik részén pusztuló parasztkisgazdaságok, a földbirtokosnapszámos és a munkásproletárok gyengülésével elemi erővel tör reánk, feltartóztathatlanul sorvasztja hazánk szegényebb népét, de sorvad hazánk szegényebb népe a népszaporasági csökkenés által is, mert az egyik részen észlelhető javaerő kivándorlása, a családalapításnak is gátat vet, a mellett, hogy a gyermekszeretet — a nehezebb viszonyokból kifolyólag sem olyan evidens, mint valaha volt. A szapora kivándorlás és a születési arálynak nagy mértékben való csökkenése, éppen elegendő arra nézve, hogy a társadalmi rendet alapjában megrendítse, kivált, ha belsőleg gazdasági tekintetben is megbomlanak az existenciális viszonyok.

A kivándorlást, hogyha megjavulnak a birtokviszonyok, talán még meglehet valamikép kötni, illetőleg korlátozni (példa erre Franciaország és különösen Németország) hanem a családok körül mutatkozó, nemzeteket rontó családi szokásokban, a jobb közgazdasági viszonyoknak visszatérte után is, alig lehet változást, javulást létrehozni.¹

A szívós természetű és erős fajmagyar református vallásuaknál lépett fel az a mindenek felett kárhozatos és veszedelmes tünet, a mely a családalapítás egyik átka: a gyermekektől való irtózás. Boldogult Széchenyi Imre gróf

¹ Franciaországban ujabban törvényhozási úton óhajtják a születési állapotokat javítani, mert máris olyannyira kedvezőtlenek a népesedési viszonyok születés tekintetében, hogy ott féltik a nemzet jövőjét. Tamás vagyok azonban, hogy eredmény dolgában sokra tudnának menni. Intelem azonban ez nekünk is, hogy valahogy mi se engedjük ennyire elmérgesedni a bajokat.

Posthumus műve szól kimerítően erről a szomorú valóról. Ismert dolog, hogy a hol a család a gyermekek sokaságától irtózik, ott már csak a megélhetés nehéz problémája foroghat szóban. Magyarországon sajnos, igen sok vidéken mutatkozik nyoma a gyermekek kevesbedésének, a hol pedig gyermekek nincsenek, ott idők folytán természetesen a családok száma is meg fog fogyni. Kész veszedelem ez népesedésünk szempontjából.¹

Annál a fajtisza magyar népnél mutatkozik tehát az egy- és a kétgyermekrendszer, sőt már a gyermektelenség rendszere, a mely vagyonosság tekintetében talán a legerősebb nivón is áll, de mutatkozik az ág. evang. hitvallásuaknál, sőt sajnos, kisebb mértékben a többi vallásuaknál is; és különösen azokon a területrészekben, a hol a reformátusok és az ágost. evangélikusok gazdasági haladás tekintetében szembetűnően előljárnak. A németeknél és szászoknál ez a rossz szokás régibb keletű mint a magyar reformátusoknál, — de megis látszik ez különösen a szász faj szaporodásán. A szász faj lassú szaporodása illetve inkább szaporodási stagnálása általában elismert, és mert újabban még a kivándorlás is hozzájárult a szász nép csökkentéséhez, de a szászoknál észlelhető eloláhosodás is emelkedőben van, minélfogva bizonyos, hogy a szász faj lassan-lassan, nemcsak kisebb térre szorul, de idővel talán csak nyomokban marad meg.

A magyarság szívében az Alföldön és különösen a Dunántúl az egy- és két-gyermekrendszer leghamarabb ott vert gyökeret, a hol az abnormális birtokviszonyok teljesen kizárták a kisgazdákat a birtokbérletektől és a birtokvásárlásoktól; a mint ugyanis a kisgazda tudatára jött annak,

¹ Az amerikai Egyesült-Államok elnöke noha Amerika évről-évre milliókkal szaporodik csupán a bevándorlók által, a hármás gyermekrendszert sem tartja elegendőnek arra nézve, hogy nemzet egészséges irányban fejlődhesse. Hova jutna tehát Magyarország nagy arányú kivándorlása által, ha nálunk még az egy és kétgyermekrendszer is általánossá válnék?

hogy nem kaphat a nagy uradalmakból sem örökáron, sem haszonbérlet útján területrészt, noha a nagybirtokos birtokán nem mindig házilag gazdálkodott, hanem a legtöbbször bérlő útján üzte a gazdálkodást, tehát nagy bérbirtokok keletkeztek inkább, mint kisbérletek, a hol a gazdálkodási irány is alig változott:¹ természetesen a parasztnak számolnia kellett a helyzettel, ha azt nem akarta hogy kis birtokát két-három részre hasítsa.

Bekövetkezett tehát a család fordított rendje: a vagyon arányában fejlődik most már a születési arány. Ez az állapot lassanként annyira természetessé vált, hogy a hol meghonosodott, fel se tűnik; és ha majd a gyermekelhajtás mintegy állandóvá kezd lenni, vagyis ha majd ez az ügy hivatalból bűnügynek minősítetik, annyi lesz a kibuvó, hogy akkor

¹ Jellemzésül érdekes felemlíteni, hogy pl. Somogy vármegyében, a hol bizony elég sok a kötött és még több a latifundiális nagybirtok, a kisbirtokosok területe 1880—1900 között művelési ágak szerint a szántóföld előnyére már nem változhatott, mert a mi megmozdítható földjük volt a parasztnak, azt már 1880 előtt is szántófölddé alakították át, még abban az esetben is, ha az a föld még oly gyenge minőségű is volt. Ugyanez idő alatt a nagyobb birtokosok, tehát már a 100 kat. holdon felüli birtokosok területe művelési ágak szerint a szántóföld előnyére szintén nem változott, pedig csak 45—46%-nyi rész jutott még erre a kategóriára, szemben a paraszti 73—74%-kal!

A szántóföldváltás 1880/85—1895/1900 között ez volt:

Járás	Kisbirtokos		Más birtokos	
	100 kat. holdon alul 1880/85-ben	1895/1900-ban	100 kat. holdon felül 1880/85-ben	1895/1900-ban
Csurgói	—	—	33·8 ⁰ / ₀	34·4 ⁰ / ₀
Igali	—	—	58·2 ⁰ / ₀	62·3 ⁰ / ₀
Kaposvári	—	—	50·6 ⁰ / ₀	54·0 ⁰ / ₀
Marczali	—	—	36·8 ⁰ / ₀	33·8 ⁰ / ₀
Nagyatádi	—	—	46·8 ⁰ / ₀	44·5 ⁰ / ₀
Szigetvári	—	—	50·1 ⁰ / ₀	48·8 ⁰ / ₀
Tabi	—	—	39·0 ⁰ / ₀	43·3 ⁰ / ₀
Bacsi	—	—	40·0 ⁰ / ₀	53·0 ⁰ / ₀
Lengyeltóti	—	—	28·6 ⁰ / ₀	42·1 ⁰ / ₀
Átlag	72·6 ⁰ / ₀	73·7 ⁰ / ₀	44·6 ⁰ / ₀	46·2 ⁰ / ₀

Ez az állapot sokat megmagyaráz; ilyen az mindazokban a vármegyékben, a hol a nagybirtokok és a kötött forgalmú birtokok lehetetlenné teszik a parasztbirtokok területi terjeszkedését. A kisbirtokosok a használható földeket mindenütt szántóföldekül művelik, ellenben a kötött és a latifundiális birtokok szívesebben kitartanak az erdő, legelő és terméketlen területek mellett.

már a bűnös anya bajából talán gondtalanul is kimenekül. Itt tehát már nem annyira törvényes úton kell orvoslást keresni, mint inkább társadalmi és különösen birtokrendészeti viszonyok tekintetéből.

Mind ezek tehát már társadalmi bajok és mintegy igazolják, hogy a birtokkategóriáknak helyesebb alapon való megváltoztatásáról kell mindenekfölött gondoskodni, mert bizony, mi tűrés-tagadás, a földéhségnek egyesegyedül a földhiány az oka, a föld hiánya pedig a családfejlődés normális állapotát befolyásolja, amin azután már nem változtat semmiféle okoskodás.

De ez az abnormális állapot bizonyít a mellett is, hogy a kisbirtokos paraszt, a ki már beleunt a kilincselésbe, hogy kisbirtokát akár bérlet, akár más úton szaporíthassa, nem bírván nagyobb családot fenntartani, mintegy tudva hozzájárul az anya véleményéhez, csak hogy kisbirtokát egyetlen gyermekére hagyhassa.

Az egy- és két-gyermekrendszer terjedése, már az országos születési átlagot is megrontotta. A hajdan oly magasan állott arányszámmal előljártunk Európa összes művelt államai között. (A hetvenes években országos átlagban közel 50⁰/₀ volt pro mille a születés és ma már alig 35⁰/₀.) Ime a születések arányának csökkenése Magyarországon.¹

¹ Előre bocsátom, hogy míg a kisbirtokos és a házzal bíró törpebirtokos-napszámosnál a születési arány folyton csökken, a földbirtokok és a ház nélkül álló parasztnapszámos (munkás) és béresnél éppen fordított az arány. Nemesak egyes vidékeken, hanem az országban mindenütt és különösen az Alföldön és a Dunántúl a szegényebb sorsú vagyontalan népnél családonként gyakran látunk 6—10 gyermeket, sőt ennél többet is, holott a parasztbirtokosoknál 1—2 és legfeljebb 3 gyermeket. Mindinkább bizonyosabbá válik tehát, hogy a vagyontalan népnél a sok gyermek a keresetnek mintegy kiegészítő része. Az iskoláztatás rovására ugyan, de a hány gyermek, annyiféle hasznát látja annak a szegény család. Így tehát nem lehet az megnyugtató, hogy a súlyosabb helyzetben lévő munkásnépnél a gyermekek születési aránya kedvezőbb, mint a kisbirtokos parasztnépnél. Ez utóbbiak kevesebb proletárt nemzenek, mint az előbbieket, a kik sok esetben jobban is szaporítják az elégedetlenkedőket, azokat, a kik azután konkolyt is hintenek a józanabb nép közé.

1880-ban született 1000 lakos után	42·9
1884-ben " 1000 "	45·2
1889-ben " 1000 "	43·7
1894-ben " 1000 "	38·9
1904-ben " 1000 "	35·7
1905-ben " 1000 "	35·2
1906-ban " 1000 "	35·7
1907-ben " 1000 "	35·1

Tíz-tíz évi átlagban született:

1880—1889-ben	43·9
1890—1899-ben	40·5
1900—1904-ben (öt évi átlag)	37·6

Vármegyénként természetesen még óriásibb hullámzásokat látunk; néhol 30—35%-kal is leszállt a születési coefficiens és van okunk attól tartani, hogy a közel jövőben még jobban lefog szállani, mert az országnak erőbeli népessége: a nemzésre legalkalmasabbak hiánya miatt, a mit egyes-egyedül a kivándorlás nagy mértékének tulajdoníthatunk, mindjobban fogy. Ha így haladunk, véderő állapotunk is megrokkban, mert alig lehet majdan arra kilátás, hogy a szükséges jó anyag a katonának is alkalmas kontingens, lakosságunkból könnyen kikerül.

Születésre nézve nagy visszaesésre hajló egyes vármegyékben volt a születési arány ugyancsak öt-öt évi ciklusokban:

Vármegye	1880.	1884.	1889.	1894.	1899.	1904.
Esztergom	46·1	47·8	45·0	43·6	41·4	36·2
Hont	36·6	38·4	37·0	36·4	32·1	31·0
Baranya	42·7	40·3	38·0	33·8	32·7	31·4
Fejér	46·2	46·7	42·0	40·4	38·3	38·0
Somogy	42·2	41·6	41·0	38·4	35·9	33·4
Sopron	41·1	42·4	40·0	40·0	38·3	35·7
Zala	41·7	44·0	43·0	40·9	37·3	35·9
Bács-Bodrogh	55·8	52·4	46·0	44·0	41·0	39·5
Jász-Nagy-Kun-Szolnok	48·4	48·6	49·0	43·0	41·6	39·6
Csongrád	52·6	52·4	51·0	45·3	40·9	39·4
Pest	49·1	48·9	49·0	43·5	42·2	39·4
Békés	51·2	50·2	48·0	42·1	41·7	38·9
Csanád	57·3	55·4	53·0	45·4	44·5	39·8
Temes	46·6	49·0	44·0	40·4	36·2	33·4
Torontál	53·6	52·3	45·0	43·0	39·1	38·4
Brassó	42·0	37·6	35·0	33·2	32·7	31·1
Fogaras	41·2	36·2	36·0	34·5	35·1	31·9
Maros-Torda	42·3	43·8	46·0	40·2	38·1	37·3
Udvarhely	39·5	38·4	40·0	37·7	37·2	34·2

A hazai felekezetek figyelembevételével, vidékek szerint volt a születési arány 1900-ban:

	R. kath.	G. kath.	G. kel.	Ev. ág.	Reform.	Unit.	Zsidó
	ezer lakosra számítva						
I. Duna bal partja . . .	42·7	32·4	18·1	36·5	29·6	—	29·7
II. Duna jobb partja . .	39·1	40·6	30·6	34·9	28·7	—	27·0
III. Duna-Tisza köze . .	41·4	37·4	40·0	37·1	38·8	32·7	28·4
IV. Tisza jobb partja . .	42·7	44·9	23·5	34·6	37·2	—	40·7
V. Tisza bal partja . . .	44·0	44·2	45·2	41·4	40·2	—	42·8
VI. Tisza-Maros szöge . .	37·9	34·9	36·5	42·8	36·5	—	23·8
VII. Királyhágón túl . .	36·4	37·2	36·6	30·8	35·2	33·9	38·5
Országos átlag . . .	41·0	41·6	37·7	36·1	36·1	35·8	34·0

A születési arány kedvezőtlené fejlődését láthatni abból is, hogy egyes vármegyékben, a hol valamikor a 14 éven aluli gyermekek száma az összes lakossághoz viszonyítva legalább is 38—40% volt, ma már leszállt ez az arány 30—35%-ra, sőt ezen alulra is; 14 éven aluli gyermek volt 1000 lakossal szemben:

Vármegye	1900-ban.	Vármegye	1900-ban.
Baranya	29·3 ⁰ / ₀	Temes	33·2 ⁰ / ₀
Krassó-Szörény	31·1 ⁰ / ₀	Szeben	33·8 ⁰ / ₀
Hont	32·1 ⁰ / ₀	Brassó	33·9 ⁰ / ₀
Besztercze-Naszód . . .	32·5 ⁰ / ₀	Gömör	34·3 ⁰ / ₀
Somogy	32·6 ⁰ / ₀	Torontál	34·8 ⁰ / ₀
Nógrád	33·2 ⁰ / ₀	Háromszék	34·9 ⁰ / ₀

Ezzel szemben a 14 éven aluli gyermekek előnyére még a régi állapot mutatkozik a következő vármegyékben. Sajnos azonban ezekben a vármegyékben a nem kívánatos nagyarányú galicziai bevándorlásnak tulajdoníthatjuk a nagy átlagokat, a mivel természetes, nincs okunk vigasztalni magunkat:

Vármegye	Vármegye
Ung	Máramaros
Bereg	Sáros
Szabolcs	Zemplén
42·2 ⁰ / ₀	40·8 ⁰ / ₀
41·7 ⁰ / ₀	40·7 ⁰ / ₀
41·6 ⁰ / ₀	40·5 ⁰ / ₀

És mert a születési hányad csökkenése miatt a 14 éven felüli gyermekek száma is csökkenőben van, a munkabíró emberek is a helyett, hogy a régi arányban megvolnának, veszítenek számukból; tehát mindinkább nyerne, illetve szaporodnak a nem munkabírók, azaz a rokkantak, bénák

és betegek, a kik néhol már tekintélyes számban fordulnak elő.

Csupán a 60 éven felüli még munkabírók, a kik régebben rendszerint csak 5—6—7°/_o-al szerepeltek az átlagos számban, ma igen sok helyen a 9°/_o-on is felül emelkednek, sőt itt-ott a 10°/_o-ot is meghaladják. A legszembetűnőbb átlag a munkabíró 15—60 év és 60 éven felüliek között a következő vármegyékben volt:

Vármegye	Munkabíró (15—60 éves)	Részben munkabíró (60 éven felüli)
Baranya	60·4 ^o / _o	10·3 ^o / _o
Háromszék	54·9 ^o / _o	10·2 ^o / _o
Szeben	56·3 ^o / _o	9·9 ^o / _o
Nagy-Küküllő	56·1 ^o / _o	9·8 ^o / _o
Udvarhely	54·5 ^o / _o	9·7 ^o / _o
Hont	58·5 ^o / _o	9·4 ^o / _o
Sopron	54·0 ^o / _o	9·3 ^o / _o
Csik	53·2 ^o / _o	9·2 ^o / _o
Besztercze-Naszód	58·6 ^o / _o	8·9 ^o / _o
Brassó	57·2 ^o / _o	8·9 ^o / _o
Gömör	56·9 ^o / _o	8·8 ^o / _o
Fejér	54·5 ^o / _o	8·7 ^o / _o
Krassó-Szörény	60·3 ^o / _o	8·6 ^o / _o
Somogy	59·1 ^o / _o	8·3 ^o / _o
Nógrád	58·5 ^o / _o	8·3 ^o / _o

A kedvezőtlenebbre fordult népszaporodási viszonyaink közepette az egyetlen öröndetes tünet, hogy a halálozási arány csökkenő. Ebben a tekintetben bár azon a nívón állanánk, a melyen állanak már a nyugot-európai kultur-államok. Néhány adat elegendő ennek a megvilágítására.

A születési és halálozási arány volt:

	Magyarorsz.		Ausztria		Németorsz.		Franciaorsz.		Anglia	
Öt-öt évenként	szül.	hal.	szül.	hal.	szül.	hal.	szül.	hal.	szül.	hal.
1880-ban	42·9	37·9	38·0	30·0	37·6	26·0	24·5	22·8	32·7	20·4
1884-ben	45·2	31·5	38·7	29·4	37·2	26·0	24·3	22·6	32·2	19·3
1889-ben	45·0	29·8	37·8	27·2	36·4	23·7	23·0	20·5	30·0	18·1
1894-ben	41·3	30·5	36·6	27·8	35·8	22·3	22·3	21·2	28·8	16·8
1899-ben	38·9	27·2	36·8	25·2	35·9	21·5	21·9	21·1	28·5	18·2
1904-ben	36·7	24·6	35·6	23·8	34·1	19·6	20·9	19·4	28·1	16·4
1905-ben	35·2	27·5	33·8	23·8	35·0	19·8	20·9	19·4	26·9	15·5
1906-ban	35·7	24·6	—	—	—	—	20·6	19·9	26·8	15·6
1907-ben	35·1	25·0	—	—	—	—	—	—	—	—

Tíz-tíz évi átlagokban	Magyarorsz.		Ausztria		Németorsz.		Franciaorsz.		Anglia	
	szül.	hal.	szül.	hal.	szül.	hal.	szül.	hal.	szül.	hal.
1880—1889-ben	44.4	33.3	38.1	29.6	37.0	25.5	24.1	22.1	31.5	19.1
1890—1899-ben	38.6	30.4	37.2	27.0	36.1	22.5	22.3	21.6	29.3	18.4
(Öt évi átlag)										
1900—1904-ben	37.6	25.9	37.3	24.4	36.1	21.5	21.0	20.1	27.4	16.0

Valamikor a születési többlet szemben a halálozással fölül volt országos átlagban a 15-ön = 33%, ma azonban alig több már, mint 10 = 28%. Ez is kedvező arány volna még, ha ebben az állapotban évtizedeken keresztül megmaradhatnánk, de ki biztosíthat bennünket arról, hogy az arány többé nem romlik?

Franciaországgal kerüljük az összehasonlítást, mert itt a népesedési, illetve népszaporulati viszonyok eléggé elszomorítóak. Annál érdekesebb azonban az összehasonlítás Ausztriával és Németországgal, a hol nagyobbára még normálisnak mondható fejlődés mutatkozik; igaz, hogy Ausztriából is sokan kivándoroltak az utóbbi esztendőök során, kevesebben azonban mint Magyarországból. Németországból is folyik a kivándorlás, hanem hát korántsem olyan mértékben, mint Magyarországból, mert itt az 1886-iki porosz törvényhozás módját tudta ejteni annak, hogy a földbirtokok kötöttsége és általában a nagy latifundiális birtokok területe a parasztok terjedését ne mindenütt gátolja. Így juttathatta a czél tudatos közigazdasági és birtokpolitika a német nemzeti nagy ipart is tetőpontjára. A német birodalomból a kivándorlás a 62 millió lakossal szemben aránylag igen csekély. Németország összes kivándorlóinak száma 30—35,000. A különbség tehát a két állam között az, hogy míg 62 millió lakos alig 0.05 százalékot enged át a kivándorlási molochnak, Magyarország 17.5 millió lakosából útra kelt a múlt évben több mint 200,000 munkabíró ember (és asszony), azaz 1.14%.

Bizonyosak lehetünk tehát ezek után, hogy ha kedvezőtlen gazdasági és birtokmegosztási viszonyainkból folyólag a kivándorlási láz és kényszer nem csökkenti vala hazánk

népét,¹⁾ Magyarországon már rég meglett volna a 20 millió lakos; de akkor természetesen sokkal jobbakkak is kellett volna lenni a közgazdasági viszonyoknak mint ma.

¹⁾ A magyarországi kivándorlás mértékére csak fájó szívvel lehet gondolni; borzalmas magas számok mutatják nemzetünk rákfenéjét, a melynek megoperálásához immár csak mesteri kéz foghat. A kivándorlás nagyságát már a kiváltott útlevelek sokasága is igazolja, de hányan mennek ki útlevél nélkül és hányan egy-egy útlevélnek többszörös felhasználásával. Gondoskodnak arról az országunkban titokban működő ügynöki kezek, hogy a kivándorlás szabádon szedhesse áldozatait. A nép könnyen hajlik, mert helyzete is szorítja rá; csábos ígéretekben pedig lépten nyomon részesedik. Az utóbb lefolyt években kivándorlási szándékból kiváltottak útlevelet és pedig:

Magyarországban összesen	Ebből kiment		Horvát és Szlavon- országból pedig kiment összesen
	Amerikába	Romániába	
1907-ben	230,973	161,493	39,992
1906-ban	215,062	141,585	45,838
1905-ben	210,336	135,149	48,762
1904-ben	145,555	79,185	38,535
1903-ban	126,264	65,612	33,547
1902-ben	110,204	50,399	35,806
Öt évi átlag	161,484	94,387	40,497
1901-ben	94,049	37,657	29,012
1900-ban	81,101	31,192	21,542
1899-ben	76,491	26,762	32,630
			33,228

A német nemzetgazdák, de a francziák is azt tartják, hogy minden kivándorló, a magával vitt készpénzen kívül értékben legalább is 700—800 K erőbeli hasznot is visz magával. Ennyivel rövidül tehát minden kivándorolt után a szülőháza. Ha ez megfelel a való állapotnak, ez esetben Magyarország már a múlt évben is 140—160 millió K veszteséggel zárta le mérlegét, mert több mint 200,000 lélek vándorolt ki az országból.

De feltéve azt az esetet, hogy a külföldről (Amerikából és Romániából) évenként 50—60 millió dollár érkezik hazánkba, tehát közel 150 millió K; ez az összeg is csak kis kamatja annak a tőkevesztességnak, a mely ezen a réven (a kivándorlás következtében) minden évben előáll. Magyarország tőkevesztességét a kivándorlás első korszaka óta ezek után már bizonyára minden évben legalább is 2-3 milliárd K-ra lehet becsülni, azonfelül, hogy véreink a jankeek és bojároknek évenként legalább is annyi összeg hasznot teremtenek. A tőke, a melynek kamatait sem élvezhetjük, olyan óriási veszteséggel zárja le mérlegünket, hogy ez az állapot kétségtelenül nem lehet vigasztaló. A kivándorlás által mutatkozó pusztulás, sokakat, különösen a hazafiakat, a kik előtt a haza sorsa fontosabb az önérdeknél, gondolkodóba ejtethet és így ne nagyon kérkedjünk azzal, hogy jön az amerikai dollár és a román lei, mert bizony ebben semmi köszönet, hanem csak kár és veszteség van és pedig nagyon sok!

V. Befejezés.

Összegezve az elmondottakat, konstatálható mindenk fölött az, hogy a mai kedvezőtlen közgazdasági és egészségtelen birtokviszonyok mellett, ha csak elvérezni nem akarunk, változatlan állapotban meg nem maradhatunk.

Nagyon sok fontos teendő vár megoldásra és természetesen még több baj gyökeres orvoslásra.

Helyzetünk való állapotának illusztrálásául, záradéku egy kiváló embernek bölcs mondását illeszthetjük ide: „Az ország jóléte hasonló a fához; gyökere és törzse a földmivelés, az ágai és a levelek az ipar és kereskedelem; ha a gyökér és törzs megsérül, a levelek lehullanak, az ágak leválnak és a fa, meghal“. Ezt a gyönyörű hasonlatot egy kínai bölcs alkalmazta a nemzetgazdaság jelentőségének kidomborítása céljából. Bár minden illetékes tényező szívébe vésné ezt a bölcs mondást, mert hiszen földmivelő-állam vagyunk mi is!

A fát tehát elsősorban gyökerében és törzsében kell ápolni, — mert ha egészséges a fa gyökerében és törzsében, bár a mellék ágakat, leveleket levágjuk és leszedjük, a fa újra kihajt, virulni és élni fog.

Ha törzsében fonnyad a fa, gyökerében keressük a hibát, ott gyógyítsuk és ne az ágak körül. Az ország közgazdaságának gyökérzetét, törzsét alkotó földmivelés a beteg nálunk, azt orvosoljuk hát, mert mindaddig a mig ez meg nem történik, közgazdaságunknak minden ága, és így az ipar és kereskedelem is meg fogja sinyleni a mezőgazdaságban rejlő akut bajokat.

Nemzeti alapon erős ipart csak akkor lesz lehetséges teremtenünk, ha már a földmivelő lakosság, az ősi erő, minden rétegében egészséges és erős lesz ismét; meg kell tehát változtatnunk gazdasági és különösen birtokpolitikánkat; mindenekfölött egészségesebb birtokkategóriákat kell teremtenünk. Erős, egészséges magyar parasztszálat kell létrehozni mindenütt az egész országban; földet kell teremteni számukra még ott is, a hol ez nehezen valósítható meg, és ha másképp nem megy, parcellákban, kisbérleteket kell a paraszt nép érdekében kihasítani, természetesen az erre alkalmas, könnyen hozzáférhető és könnyen meg is váltható birtokokon, azokon t. i., a melyek önként kínálkoznak az állam szociális természetű terveinek végrehajtására nézve.

Meg kell továbbá teremteni a középosztály javát előmozdító középbirtokokat, középbérleteket, persze lehetőleg mindent társadalmi jóakarattal illetve hozzájárulással, hogy az állam e tekintetben szintén könnyen, fennakadás nélkül végezhesse szociális feladatát.

Föltétlenül csökkentendők, sőt a hol lehet megakadályozandók a nagybérletek, a melyek sok esetben terjesztik az elégedetlenséget, de némely bérlő kezében más czélt is szolgálnak, sőt a földuzsora jellegét is magukon viselik; de megakadályozandók a galicziai, orosz és román bevándorlók letelepedése és azok korcsma-italjog és földszerzése is.

Végül törvényhozási intézkedésre van szükség, hogy a külföldi honosságú birtokosok kivásárlása állami beavatkozással mielőbb megtörténhessék; és ha ez egyelőre nem volna lehetséges, kell, hogy az idegenek földbirtoka után, különösen ha azok künn élvezik a föld javadalmazásának értékét, a mint az különben már kontemplálva is van, kétszeres adókulcs képezze az alapot.

Ha hazánk népének érdekében a célirányos és szociális egészséges jellegű gazdasági politikát életbe léptetjük és ha a birtokmegosztást közgazdasági viszonyainknak megfelelőleg sikerrel végre tudjuk hajtani, — a miben nincs és

nem is lehet kétség, — akkor hazáját szerető és boldog lesz ismét a magyar, de akkor a ma még elégedetlenek is szívesen megmaradnak hazájukban, tehát egyúttal a kivándorlástól is el tudjuk őket téríteni.

Ebben az esetben azután nem fog kelleni attól sem tartani, hogy a nagybirtokosság munkáshiány miatt zavarba jő; mert ha majd idővel képződnek ismét felesleges munkabíró rajok, azaz népünk megsokasodik, (persze ehhez több évtized kell) — azok azután már itthon is feltalálják jólétüket, mert akkor az egészségesebb földbirtokososztály támogatásával létrejött életerősebb birtokos parasztsztyályból kikerül majd annyi munkaerő, hogy az a kifejlődő nemzeti nagyipar szolgáltatába minden buzdítás nélkül is önként beállhat.

Elveket csak általánosságban lehet és szabad is ilyen nagyfontosságú ügynél, mint a minő a helyes közgazdasági politika, tehát a birtokmegosztás kérdése is felvetni; gyakorlati része az ügynek úgy is az állam kezeiben összpontosul, tehát a kormánynak arra nézve szabad kezét kell biztosítani, mikép kell a parasztbirtokos és munkás helyzetét úgy megjavítani, illetve megerősíteni, hogy az, az igazi boldogulását is feltalálhassa.

Ám legyen a birtokpolitikának alapja a telepítés vagy hozzátelepítés falvak szerint avagy a földek parcellázása, ekként eladása vagy bérbeadása, tehát a kis és középbirtokosok részére újabb és újabb akvizícióra való alkalom nyújtás, a fő mindennekfölött, hogy állam és társadalom abban tevékeny részt vegyen! Erre kell fektetni a fősúlyt és e szerint állandóan a helyi viszonyok tekintetbe vételével kell is irányítani minden akciót.

Ime ezek azok a kérdések, a melyek megoldásra várnak. Állam és társadalom vajudó és orvoslásra váró gazdasági ügyeinket a nélkül tehát, hogy a változás az egyik vagy a másik fél kárára volna, együttes közreműködéssel könnyen megoldásra vihetik.

És ha mind az megvalósul a miből a gazda és munkás jót és biztos existenciát remélhet — alap van hozzá — akkor Magyarország közgazdasági élete, biztos jövőnek néz még elébe. De akkor Károlyi Sándor grófnak, a hazájáért oly nagyon lelkesedett kiváló magyarnak a mondása is valóra válhatik, mert ugyanis akkor az ország népe nem bevont vitorlával, hanem kibontott szárnyakkal haladhat a régen kívánt boldogulása felé!

TARTALOM.

	Oldal
Előszó	5
I. Birtokviszonyok, birtokmegoszlás	9
II. Birtokviszonyaink és a külföldi birtokállapotok	41
III. Birtokviszonyaink és a népesedési állapotok	74
IV. Kivándorlás, népesedési viszonyok, születési csökkenés .	80
V. Befejezés	89
